

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

“Сервис ва туризм” факультети

«Хизматлар кўрсатиш, сервис ва уни ташкил этиш» кафедраси

Қўлёзма ҳуқуқида

Отаджанова Дилдора Жахонгир қизи

Овқатланиш ва савдо корхоналарида инновацион ҳолатини ўрганиш ва электрон техникаларини янгилаш билан хизмат кўрсатиш самарадорлигини ошириш (Самарқанд вилояти Ургут шаҳри “Ургут Файз Савдо” МЧЖ корхонаси мисолида).

5610100- Хизматлар соҳаси (ресторан иши) таълим йуналиши буйича
Бакалавр академик даражасини олиш
учун езилган битирув малакавий иши

“Ҳимояга тавсия этилди”

«Хизмат кўрсатиш, сервис ва уни ташкил этиш» кафедраси мудир
доцент _____ И. Шукуров.

«Хизматлар кўрсатиш, сервис ва уни ташкил этиш» кафедраси мажлиси
баённома

№ __ 2019 йил “__” _____

Илмий раҳбар:

проф. Қурбанов Ж.М.

САМАРҚАНД-2019 й.

МУНДАРИЖА

	Кириш	3
1	Узбекистонда инновация буйича қилинаётган ишлар тахлили	6
2	Самарканд вилояти Ургут шаҳар “Ургут Файз Савдо” МЧЖ қорхонаси иқтисодий ҳолатини регрессион тахлили ва инновацион ҳолати тугрисида.	14
3.	Қорхонада инновацион электрон техникасини янгилаш билан хизмат курсатиш самарадорлигини ошириш .	24
3.1.	Ҳозирги вақтда қорхоналарнинг хизмат курсатиш жараёнларида қулланилаётган электрон техника тавсифлари	24
3.2.	“Ургут Файз Савдо” МЧЖ қорхонаси электрон техникасини янгилаш	43
3.3.	Қорхонада янгиланган техниканинг самарадорлигини ҳисоблаш методи	45
3.4.	“Ургут Файз Савдо” МЧЖ қорхонасида янгиланган техниканинг хизмат курсатиш самарадорлигини ҳисоблаш ва олинган натижалар тахлили.	51
3.5.	Ургут Файз Савдо” МЧЖ қорхонаси маркедида ташкил этилган оватланиш буфетини техникасини янгилаш ва унинг самарадорлигини ҳисоблаш	54
4.	Қорхонада ҳаёт фаолияти хавфсизлиги буйича чора тадбирлар.	59
4.1.	Қорхонада меҳнат хавфсизлиги чора тадбирлари .	59
4.2.	Қорхонада ёнгин хавфсизлигини таъминлаш чора тадбирлари.	62
	Хулоса ва таклифлар	64
	Фойдаланилган адабиётлар руйхати	67

КИРИШ

Ўзбекистон республикаси Президентининг «Ўзбекистон республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ги фармонида (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда) такидланишича:

- айти вақтда мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт йўлининг чуқур таҳлили, бугунги кунда жаҳон бозори конъюнктураси кескин ўзгариб, глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётгани давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш учун мутлақо янгича ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқаришни тақозо этмоқда.

Олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида:

-2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси қабул қилинди ва бешта устувор йўналишлар белгилаб берилди:

- давлат ва жамият қурилишини такомиллаштириш
- қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислох қилиш;
- иқтисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаштириш:
- ижтимоий соҳани ривожлантириш:
- хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритиш.

Шунга, асосан, Ўзбекистонда хизмат курсатиш соҳасига 1 200 000 млн сумм маблағ сарфланиб, кенг куламда ривожлантирилади.

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз иқтисодиётини диверсификация қилиш ва таркибий ўзгартириш бўйича аниқ йўналтирилган комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида хизмат кўрсатиш соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2005 йилдаги 38,7 фоиздан 2016 йилда 52,5 фоизга ўсди. Жумладан, хизмат кўрсатиш соҳасининг бош бўғини ҳисобланмиш савдо хизмати 2007-2016 йиллар мобайнида 2,5 баробар оширилди. Юртимизда ривожланишнинг махсус дастури асосида фақатгина шу даврда озиқ-овқат ва саноат товарларини сотиш учун 1500дан ортиқ янги улгуржи савдо корхоналари барпо этилди. Айниқса, қишлоқ жойларида бундай ривожланиш жадал суръатларда олиб борилмоқда. Юртимизда савдо соҳасининг ривожланишида Президентимизнинг №УП-3722 «Чакана ва улгуржи савдони либераллаштириш ва унга қулай шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори катта аҳамиятга эга бўлди ва қишлоқ жойларида «Гузар» типидagi янги савдо-маиший хизмат комплекслари ташкил этилди, савдо ва хизматлар соҳасида истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоялашда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сотишда доимий ярмаркалар ташкил этилмоқда.

Президентимизнинг 2012 йил 10 майда ПК-1754 сон қарори билан 2012-2017 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатиш соҳаси ривожлантириш дастури қабул этилди. Ушбу дастур бўйича 2017 йилгача мамлакатимизнинг ялпи ички маҳсулотида хизмат кўрсатиш соҳасининг улуши 55 фоизгача оширилиши назарда тутилади. Барча хизмат кўрсатиш тармоқлари қатори савдо ва умумий овқатланиш соҳасининг ривожланиши 2,4 бараварга оширилиши керак.

Овқатланиш ва савдо корхоналарининг ривожлантирилиши халқимизнинг турли хилдаги озиқ-овқат ва саноат маҳсулотлари ва товарларига бўлган эҳтиёжларини қондириш вазифасини бажаради. Бундай вазифаларни бажаришда овқатланиш ва савдо корхоналарининг техникавий таъминланганлиги алоҳида рол ўйнайди.

Ҳозирги вақтда мамлакатимизда ташкил этилган овқатланиш ва савдо корхоналарида турли хилдаги жиҳозлар қўлланилиб келинмоқда. Айниқса,

магазинлар қаторида турли маркет, супермаркет ва гипермаркет типигаги савдо корхоналарининг ташкил этилиши билан, уларда замонавий савдо ва овкатланиш жиҳозлари ва мебеллари , инвентарларига бўлган эҳтиёжлари ошиб бормоқда. Буларнинг ҳаммаси ўз навбатида техник-технологик жиҳозларни такомиллаштириш, ўзимизда ва чет элда ишлаб чиқариладиган жиҳозлардан оқилона фойдаланишни талаб этади.

Замонавий овкатланиш ва савдо корхоналарида тез, қулай ва аниқ сервис хизмат кўрсатишда замонавий, мустаҳкамлиги ва узоқ муддатда ишлайдиган, юқори самарали ва ишончли, ишлатишда қулай, механизациялашган ва автоматлаштирилган, енгил ва кичик ҳажмли – принципиал янги жиҳозлар талаб этилади.

Мавзунинг долзарблиги: овкатланиш ва савдо корхоналарини электрон техника ва технологиясини янгилаш асосида самарадорлигини ошириш, унга замонавий электрон техникасини куллашга багишланган танланган малакавий иш мавзуси овкатланиш ва савдо корхонаси моддий техник базасини янгилаш йўли билан сервис хизмати самарадорлигини ошириш лозимлигига бўлган долзарб масалалардан ҳисобланади.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси: Хизмат кўрсатиш соҳаси субъектлари фаолиятининг табиати ҳамда уларни ташкил этишнинг самарадорлигини ошириш муаммолари овкатланиш ва савдо соҳаси субъектлари самарадорлигини ошириш масалалари чет эллик олимлардан М.И. Белошапко, М.П.Могилный, В.И.Богужева ва бошқалар томонидан тадқиқ қилинган.Мустақиллик йилларида мамлакатимиз олимлари томонидан ҳам хизмат кўрсатиш соҳаси самарадорлигини ошириш бўйича қатор изланишлар олиб борилган. Хусусан, Ж.М.Курбонов, Т.О.Худойшукуров, Б.А.бдукаримов, М.Пардаевларни бу борада олиб борган тадқиқотларини таъкидлаб ўтиш лозим бўлади. Аммо бу борада хизмат кўрсатиш соҳасининг овкатланиш ва савдо корхоналари ривожланиши масалалари унинг асосий йўналишлари адабиётларда етарлича очиб берилмаган.

Мавзунинг мақсади: Овкатланиш ва савдо корхоналарининг техник янгилашда савдо электрон техникасини куллаш билан унинг самарадорлигини ошириш, унга узгартирувчи омилларни аниклаш ва корхонада замонавий электрон техникаларни тадбик этиш ҳисобланади.

Тадқиқот объекти: Ургут шаҳар “Ургут Файз Савдо” МЧЖ корхонаси

Тадқиқотнинг предмети: модернизациялаш шароитида хизмат курсатиш корхоналари бўлмиш овкатланиш ва савдо корхоналарининг техникавий янгилаш, жумладан замонавий электрон техникасини куллашни тадбикини амалга ошириш билан унинг самарадорлигини ошириш ҳисобланади.

Тадқиқот усуллари: битирув малакавий иши доирасидаги тадқиқотлар давомида статистика ва иқтисодий таҳлилнинг қиёслаш, гуруҳлаш, танлаб кузатиш каби бир қатор усуллардан фойдаланилди.

Битирув малакавий иш таркиби: кириш, 4 та боб, умумий 69 бетдан иборат..

Расмлар ва жадваллардан ва хулоса ва таклифлар, кулланилган адабиётлар руйхатидан таркиб топган.

1.Узбекистонда инновация буйича қилинаётган ишлар таҳлили

Модернизация ҳолати биринчи навбатда корхонанинг инновацион фаолиятдан келиб чиқади. Чунки унинг натижасида олинган ишлаб чиқариш маҳсулоти (хизмат), унинг ривожланганлик даражасини белгилайди.

Маълумки, “инновация” (ингл.innovation янгилик киритиш, новаторлик) деганда модернизациянинг бош омили янги жараён, маҳсулот ёки хизматнинг “янгилигига берилган инвестиция” натижасида амалиётга тадбиғини тушунамиз. Шунинг учун, модернизациялашдагидек инновацион жараённинг (фаолияти) ривожланишига ижтимоий-маданий, иқтисодий, интеллектуал ва техник - технологик ва бошқа омиллар таъсир этади.

Ҳар қандай мамлакатнинг ривожланганлик даражаси, ундаги интеллектуал мулкнинг ривожланганлик даражасига боғлиқ. Шунинг учун, барча мамлакатлар ўз интеллектуал мулкларини ривожланиши борасида, айниқса унинг давлатда ва бутун дунёда ҳимояланишига катта эътибор берадилар.

Агар биз инсоннинг ақлини, тафаккурини, билимини ва илмини, заковатини, қобилиятини ва ҳ.к. унинг интеллекти десак, унда ана шулар ёрдамида яратилган, ижод этган маҳсулот ёки мулк унинг интеллектуал мулки деб юритилади.

Интеллектуал мулкнинг асосий манбаи бўлиб инсоннинг илмий-тадқиқот фаолияти, инсон яшаб турган жамиятнинг бу фаолиятга, айниқса, билимига, илмига, умуман фанга техникавий ривожланишга бўлган муносабати ва мамлакатнинг илмий ва технологик салоҳияти ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда интеллектуал мулкнинг яратилиши ва ҳуқуқий муҳофазаси бўйича ишларининг ташкиллаштириш дунё мамлакатларида давлат миқёсида – муҳим давлат ишлари сифатида олиб бориляпти. Чунки, ҳар қандай мамлакатнинг ривожланиш даражаси, ундаги интеллектуал мулк бўйича ишларнинг қандай даражада олиб борилишига, унинг янги техника-технологиялар яратилишига, жамият ва табиат қонунларини ўрганиб, ҳаётга тадбиқ этганлигига боғлиқдир. Шунинг учун ҳам, ер юзидаги минглаб илмий

муассаса ва корхоналарда, мунтазам равишда миллионлаб илмий тадқиқот натижалари олиниб, таҳлил этилиб инсон ҳаёти – амалиётига тадбиқ этиб – башарият цивилизациясининг ривожланишига ҳисса қўшиб келмоқда.

Бугунги кунда Ўзбекистон ҳам ўзининг ривожланган интеллектуал мулк материал баъзаси кенг илмий фонди, илмий ишлари дунё миқёсида тан олинган юқори малакавий илмий кадрлари билан Марказий Осиёдаги катта салоҳиятга эга бўлган илмий марказ ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси илмий-изланиш комплексини жами соҳалар профили бўйича қўлаб академик, олий таълим ташкилотлари ташкил топган.

Бунда илмий-изланиш институтлари, олий ўқув юртлири илмий-изланиш бўлимлари, лойиҳа-конструкторлик ташкилотлари, илмий ишлаб чиқариш бирлашмалари ва экспериментал корхоналар, ахборот-ҳисоб марказлари мавжуд. Жумладан, юртимизда ҳозирги вақтда 85 та олий таълим муассасаси бўлиб, унинг 21 таси университет, 35 таси институт, 2 таси академия, 18 таси ОТМ филиали, 1 таси консерватория, 1 таси олий мактаб, 7 таси хорижий олий таълим муассасалари филиаллари дидир.

Ўзбекистон ўзининг фан ва технологиялари ривожланишини дунё ҳамжамияти билан қадамма-қадам ҳамкорликда, ўзаро келишувида олиб бормоқда. Ҳозирда, Ўзбекистон Рио Декларациясига, БМТнинг иқлим ўзгариши, биологик турли хиллик, саҳроланишга қарши конвенциясига, озон қатламини ҳимоялаш Вена конвенциясига, хавфли чиқиндиларнинг ташилиши ва чиқарилишини назорат қилиш Базел конвенциясига қўшилиб ўзаро муносабатларни ратификация қилган. Бундан ташқари, яна 12 дан кўп атроф-муҳитни сақлаш бўйича халқаро битимлар ва ҳамкорлик шартномаларига қўшилган. Масалан: “Ўзбекистон Республикасининг 1968 йил 8 октябрда Локарнода имзолаган Саноат намуналарининг халқаро тавсифини таъсис этиш тўғрисидаги Локарно битимига қўшилиши ҳақида”ги, “Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 1 июлда Женевада Дипломатик конференция томонидан қабул қилинган Патент ҳуқуқи тўғрисидаги Шартномага қўшилиши ҳақида”ги қонунлари чиқарилди.

Ўзбекистон ҳукумати фаоллигида Орол денгизи ва Орол денгизи бассейнида экологик муҳитни яхшилаш учун концепция ишлаб чиқилди ва бу концепция 1994 йили Марказий Осиё давлатлари томонидан қабул қилинди ва бу ҳақда Халқаро конференция (1995 йил сентябр Нукусда) ўтказилди ва Нукус Декларацияси қабул қилинди.

Юртимиз ҳаётида турли хилдаги Миллий дастурлар ишлаб чиқилганки, уларнинг асосий вазифаси иқтисодийимиз асосий тармоқларини технологик модернизация қилиш, экспорт потенциалини ривожлантириш ва Ўзбекистоннинг дунё иқтисодий ҳамжамиятига интеграциясини амалга оширишдан иборатдир.

Сўнгги йилларда республикада мамлакатнинг инновацион салоҳиятини янада ривожлантириш учун кулай шарт-шароитларни яратишнинг самарали механизмларини ишлаб чиқишга, илмий-инновацион фаолиятни ривожлантириш ва уни ҳар томонлама кўллаб-қувватлашга қаратилган комплекс чора-тадбирлар амалга оширилди.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида аҳоли фаровонлигини тубдан ошириш ва турмуш сифатини яхшилаш, жамият ва давлатни ҳар томонлама жадал ривожлантириш, мамлакатни модернизация қилиш ва ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича аниқ мақсадлар белгилаб олинди.

Илғор хорижий тажриба, жаҳон фанининг замонавий ютуқлари, инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологиялар асосида иқтисодийнинг барча тармоқлари ва ижтимоий соҳани жадал инновацион ривожлантиришни таъминлаш, мавжуд муаммоларни ҳал қилиш, шунингдек, инновацион фаолиятни кўллаб-қувватлаш, инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологиялар, илмий ютуқларни жорий этишни рағбатлантиришнинг институционал ва ташкилий-ҳуқуқий асосларини тубдан такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2017 йил 29

ноябрдаги «Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида»ги ПФ-5264-сон фармони қабул қилинди

Фармон билан стратегик режалаштириш тизимини яратиш, давлат бошқарувининг инновацион шакллари амалга киритиш, фан ва инновация фаолиятини ривожлантиришнинг замонавий инфратузилмасини шакллантириш, инвестицияларни кенг жалб қилиш, ҳуқуқий базани такомиллаштириш, илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш, ижтимоий ва иқтисодий ҳаётнинг долзарб соҳаларига илғор технологияларни фаол жорий этиш каби мамлакат инновацион ривожланишининг асосий йўналишлари белгиланди.

Фармон билан Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлиги ташкил этилди ҳамда унинг давлат ва жамият қурилиши, иқтисодиёт, қишлоқ хўжалиги, ижтимоий ривожланиш, илғор технологияларни жорий этиш, шунингдек, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳаларидаги фаолиятининг асосий йўналишлари назарда тутилди. Бундан келиб чиқиб, Инновацион ривожланиш вазирлиги Ўзбекистон Республикасининг инновацион ва илмий-техник ривожланиши соҳасидаги ягона давлат сиёсатини амалга оширувчи орган этиб белгиланди. Вазирлик давлат илмий-техникавий дастурлари ва лойиҳаларининг ягона буюртмачиси бўлади, инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологияларни жорий этиш бўйича давлат бошқарув органлари, илмий-тадқиқот, ахборот-таҳлил муассасалари ва бошқа ташкилотлар фаолиятини мувофиқлаштиради.

Инновацион технологиялар ҳисобига ривожланишнинг замонавий ёндашувларини ишлаб чиқувчи, шартли равишда “келажак вазирликлари” деб номланувчи ихтисослаштирилган идораларни ташкил қилиш бўйича жаҳон тенденциясини қайд этиб ўтиш лозим. Жумладан, хизматлар соҳасини жадал ривожлантиришга ва унинг тузилмасини тубдан ўзгартиришга, энг аввало, инновацион ишланмалар ва технологияларни жорий этиш ҳисобига унинг сифатини ва ялпи ички маҳсулотни шакллантиришдаги ролини оширишга қўмаклашади; инновацион ёндашувларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш орқали

туризм соҳасининг рақобатбардошлигини оширишга кўмаклашади; иқтисодиёт тармоқларига инновацияларни жорий этиш соҳасида хизматлар соҳасини тубдан такомиллаштириш, энг аввало, инновацион ишланмалар ва технологияларни жорий этиш ҳисобига уларнинг сифатини ва ялпи ички маҳсулотни шакллантиришдаги ролини ошириш; қишлоқ хўжалигига инновацияларни жорий этиш соҳасида: энг аввало, мавжуд ер, сув ва бошқа табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш имконини берувчи “Ақлли қишлоқ хўжалиги” концепциясига асосланган қишлоқ; ижтимоий ривожланишга инновацияларни жорий этиш соҳасида, “Ақлли тиббиёт” ва “Ягона тиббиёт ахборот маркази” “Хавфсиз шаҳар”, “Ақлли шаҳар” концепцияларини жорий этиш вазифалари курсатиб утилди.

Фаолиятда бир-бирини такрорлашни истисно этиш, ягона ёндашувларни таъминлаш мақсадида 2018 йил 1 январдан бошлаб Фан ва технологиялар бўйича Давлат комиссияси, Фан ва технологиялар бўйича Давлат комиссияси ҳузуридаги Илмий-техник фаолиятни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш жамғармаси, шунингдек, Фан ва технологиялар агентлиги тугатилди.

Ташкил этилган Инновацион ривожланиш ва новаторлик ғояларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси ўтказилаётган тадқиқотлар бўйича ҳисобот беришнинг шаффоф тизимидан фойдаланган ҳолда инновацион ғоялар ва уларни ишлаб чиқишни молиялаштиришнинг марказлаштирилган манбаси ҳисобланади.

Худди шунингдек, технопаркларни ташкил этиш мақсадида Фанлар академияси ва Олий аттестация комиссиясининг фаолиятини танқидий ўрганиш топширилди. Фармонда инновацияларни жорий этишнинг қонуний асосларини яратиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Шу муносабат билан, илмий ва инновацион фаолиятни давлат томонидан тартибга солиш принциплари ҳамда қўллаб-қувватлаш шакллари, инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологиялардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтиришни белгиловчи “Инновацион фаолият тўғрисида”ги ва “Фан тўғрисида”ги қонунлар

лойиҳалари

ишлаб

чиқилади.

Ушбу фармонни ижро этиш юзасидан 2017 йил 30 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида»ги ПҚ-3416-сон қарори қабул қилинди ва унга мувофиқ вазирликнинг ташкилий тузилмаси, вазирлик бошқарув ходимларининг чекланган сони (82 нафар), марказий аппарати тузилмаси, вазирлик тўғрисидаги низом, инновацион ривожланиш ва новаторлик ғояларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси ижро этувчи дирекциясининг тузилмаси, унинг Кузатув кенгашининг таркиби ва инновацион ривожланиш ва новаторлик ғояларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси тўғрисидаги низом тасдиқланди.

Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигининг мақоми, асосий вазифалари, функциялари, ҳуқуқ ва мажбуриятлари, фаолиятини ташкил этиш ва ҳисобот бериш тартиби, шунингдек, унинг раҳбарларининг функционал мажбуриятлари ва жавобгарлигини белгиловчи Низомида: Вазирлик ва унинг марказий аппарати вазифалари ва функциялари, ҳуқуқлари ва жавобгарлиги, Вазирлик раҳбарларининг асосий функционал мажбуриятлари, жавобгарлиги, Вазирлик фаолиятини ташкил этиш, фаолиятининг самарадорлиги ва натижадорлигини баҳолаш мезонлари ва иш индикаторлари, молиялаштириш ва моддий-техник таъминлаш, унинг ходимлари меҳнатига ҳақ тўлаш ва моддий рағбатлантириш, ҳисобдорлиги белгилаб берилди.

Инновациянинг энг илғор соҳаси ҳозирги вақтда барча соҳаларга, шу жумладан хизматлар курсатиш соҳасида ҳам ахборот коммуникациялари ҳисобланмиш электрон техникаларни амалиётга жорий этиш ҳисобланади. Бу иктисодиётда рақамли иктисодиёт, бошқарувда электрон ҳуқумат, ишлаб чиқаришда эса электрон техника воситалари ва бошқалар ҳисобланади. Шунинг учун овқатланиш ва савдода буларнинг кулланилиши албатта истемолчиларга хизмат курсатишни тубдан узгартириб қулайликлар яратилади.

Ўзбекистон республикаси Президентининг 2018 йил 19 апрелдаги пқ-3674-сонли « Ўзбекистон республикаси инновацион ривожланиш вазирлиги ҳузурида илғор технологиялар марказини ташкил қилиш тўғрисида қарори га асосан : илмий ва инновацион фаолиятнинг ривожланишини фаоллаштириш, фан, таълим ва ишлаб-чиқаришнинг янада кенг интеграциясини таъминлаш, янги билимларни яратиш ва кўллаш, илғор инновацион ғоялар, технологиялар ва лойиҳаларни ишлаб-чиқиш ва жорий этишда илмий-инновацион салоҳиятдан ва илмий лаборатория базасидан самарали фойдаланиш бўйича шароитлар яратиш мақсадида: Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлиги, Фанлар Академияси ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг «Юқори технологиялар ўқув-экспериментал маркази» Давлат корхонасини Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлиги ҳузуридаги Илғор технологиялар марказига айлантирилди. Жумладан унга, халқаро даражада патентлаш имкониятига эга бўлган илмий ҳажмдор ва илғор технологияларни яратиш, янги инновацион маҳсулотларнинг намуналарини макетлаштириш, моделлаштириш, тайёрлашда ва уларни текширишда иштирок этиш; маҳаллий ва хорижий илмий ва олий таълим муассасалари билан ҳамкорликда, шу жумладан инновацион фаолиятни ташкил этиш ва бошқариш, технологияларнинг трансфери ва интеллектуал мулк объектларини коммерциализациялаш масалалари юзасидан илмий конференциялар, семинарлар, тренинглар ва маҳорат дарсларини ташкиллаштириш белгиланган.

Мазкур ҳолатлар инновацион ғоялар ва технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этишни ташкил қилиш соҳасида давлат бошқарувининг институционал ва ташкилий-ҳуқуқий асосларини тубдан такомиллаштиришни талаб қилади.

Юқорида келтирилган манбалардан маълум бўлдики, Ўзбекистон сўнгги йилларда интеллектуал мулк бўйича фаолияти самарадорлигини оширишга, ижтимоий ва иқтисодий ривожланишда, мамлакатни демократик янгилашда фаннинг ролини кучайтиришга қаратилган кенг кўламли ишлар амалга оширилиб келмоқда. Замонавий саноат ишлаб чиқариш, энергетика, қишлоқ хўжалиги ва иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари, фан ва техниканинг

Ҳолат муҳим илмий ва технологик муаммоларни ҳал қилишга қаратилган фундаментал, амалий тадқиқотлар ва инновация ишлар соҳасидаги 25 давлат илмий-техника дастури бўйича ишлар олиб борилмоқда.

Илмий-тадқиқот муассасаларини базавий таъминлаш тизимидан илмий-техник вазифаларни ҳал қилишга қаратилган мақсадли лойиҳаларни молиялашга ўтиш илмий жамоалар ижодий фаоллигини рағбатлантирилишини, уларнинг саъй-ҳаракатлари реал якуний натижаларга эришишга сафарбар қилинишини, фан ва техника тараққиётининг долзарб масалалари ҳал қилинишини, уларнинг ишлаб чиқаришга жорий этилишини таъминлади. Илмий-техника, айниқса интеллектуал мулкни муҳофазаси соҳасида халқаро алоқалар жадал ривожланмоқда. Бундай натижалар, албатта илмий изланиш ишлари юртимизда давлат томонидан тўғри йўналтирилганлигини натижасидир.

Юқорида қайд этилган барча ташкилий-амалий ишлар Ўзбекистонда интеллектуал мулкнинг яратилиши унинг муҳофазаси бўйича қилинган муҳим ишлар ҳисобланиб, унинг равнақига ўз ҳиссасини қўшади. Пировард натижада, Ўзбекистонни ривожлантиришнинг инновацион йўли иқтисодий ўсишнинг ҳаракатлантирувчи кучи, мамлакат барқарорлиги ва аҳоли фаровонлигини таъминлашнинг омили бўлишига ишонамиз.

2. Самарканд вилояти Ургут шаҳар “Ургут Файз Савдо” МЧЖ корхонаси иқтисодий ҳолатининг регрессион таҳлили ва инновацион ҳолати тугрисида.

Маълумки моддий-техника база ўз ичига барча асосий фондларни ва бир қисм айланма фондларни ўз ичига олади. Корхона асосий фондлари унинг моддий-техникавий базасининг бир қисми бўлиб, улар мунтазам равишда изланиш воситаси ва ўз қийматининг бир қисмини тайёр маҳсулотга ўтказди. Шунинг учун уларга бир хил ҳисоб меъёрлари берилди. Шундай қилиб корхона асосий фонди унинг ишлаб чиқаришнинг асоси бўлиб, ишлаб чиқариш меҳнат воситалари, кулинар маҳсулотлар реализацияси ва истеъмолчини ташкил этиш комплексини ташкил этади.

Савдо(овкатланиш) корхоналарининг самарадорлигини ошириш ундаги ишлаб чиқаришни янги инновацион ютуқлар асосида жадаллаштириш ва халқ хўжалигининг структурасининг такомиллашишига боғлиқ бўлади. Бундай вазифаларни бажаришда унинг моддий техникавий базасини ривожлантириш ва мавжуд асосий ишлаб чиқариш фондларини фойдаланиш самарадорлигини ошириш ўта муҳим ҳисобланади.

Савдо(овкатланиш) корхоналарининг асосий фондини, унинг биноси, иншоотлари, машина ва жиҳозлари, транспорт воситалари, инструментлари, ишлаб чиқариш инвентари ва бошқа меҳнат воситаларидан таркиб топади.

Ушбу корхонада сунги йилларда купгина модернизация ишлари олиб борилдики эндиликда у уз самарасини берияпти. Ушбу корхонанинг 2018 йилги иктисодий фаолиятининг тахлили жадвалда келтирилди.

2.1--жадвал

“Ургут Файз Савдо” МЧЖ корхонасининг иктисодий ҳолати.

(минг сум)

№	Кўрсаткичлар	2017й	2018й	Фарқи	2017й 2018й %
1	Ялпи товар айланиши	16152	54542	+38390	366,8
2	Чакана товар айланиши	10582	44212	+33630	417,8
3	Ўз ишлаб чиқарган маҳсулоти бўйича айланма	1023	3214	+2191	314,1
4	Фойда	930	1010	+80	920,7
5	Асосий фондларнинг ўртача қиймати	31245	45678	+1443	146,2
5.1	Фаол қисми	3360	4242	+146,1	126,2
6	Ўрин миқдори	200	250	+50	12,5
7	Ўртача рўйхат,киши	46	98	+52	213,0
7.1	Савдо ишлаб чиқариш персоналлари	28	62	+34	221,4
8	Асосий фондларнинг фонд қайтими	0,38	0,97	+0,59	255,2
9	Асосий фондларнинг фаол қисмининг фонд қайтими	0,30	0,75	+0,45	250
10	Асосий фондларнинг фонд сиғими	2,57	1,02	-1,55	39,6
11	Асосий фондларнинг фаол қисмининг салмоқлиги	3,28	1,32	-1,96	40,2

12	Асосий фондларнинг фаол қисмининг салмоқлиги	0,10	0,09	-0,01	90
13	Асосий фондларнинг фойдаланиш самарадорлиги коэффиценти	0,003	0,020	+0,017	666,6
14	Бир ўриндан олинган фойда	0,50	3,72	+3,22	744
15	Бир ўринда чакана товар айланмаси	52,91	176,8	+123,8	334,1
16	Бир ўринда ишлаб чиқариш маҳсулоти бўйича айланмаси	5,11	12,85	+7,74	251,4
17	Ўринлар сони ҳисобда: бир ишчи учун	4,34	2,55	-1,79	58,7
	Бир савдо ишлаб чиқариш учун	7,14	4,03	-3,11	56,4
18	Асосий фондларнинг самарадорлигининг интеграл кўрсаткичи	0,001	0,02	+0,02	2000
19	Фонд қуролланганлиги	679,2	466,1	-213,1	68,62
20	Фонд таъминоти	120	68,42	-51,58	57,01

Куйида биз “Ургут Файз Савдо” МЧЖ корхонасининг иқтисодий фаолиятдан келиб чиқган ҳолда унинг умумий дисперсион ва регрессион таҳлилини олиб борамиз ва унинг кўрсаткичи йиллардаги истикболларини аниқлаймиз.

.Бизга маълумки, регрессион таҳлил деганда иқтисодий жараёнларнинг бир бирига боғлиқлик қонуниятининг изланишига тушунамиз. Кўп ҳолда ўзгарувчан x ва y кўрсаткичлар орасида боғлиқлик бўлсада, ҳамма вақт ҳам улар бир маромда бўлмаслиги, битта “ x ” кўрсаткичининг натижасига “ y ” натижалари тўғри келиши мумкин. Бундай ҳолларда боғлиқлик регрессион боғлиқлик деб юритилади. Шундай қилиб, $y=f(x)$ функцияси, агар аргументга “ y ” статистик қатори келса, регрессионли деб юритишимиз мумкин. Агар кўрсаткичлар боғлиқлигини аниқлаш регрессион таҳлил деб юритсак, унда кўрсаткичлар бир бирига яқинлиги корреляция ёки нуқтаар майдони деб юритилади.

Регрессион таҳлилнинг асосий мақсади, бир-бирига боғлиқлиги бор кўрсаткичларнинг боғлиқлик регрессион тенгламасини ишлаб чиқишдан, яна

бу факторлар натижаларининг бир-бирига яқинлиги (кореляцияси), ишончлилиги ва мослиги (адекватлиги) ҳам аниқланади.

Бир факторли – жуфт боғлиқликда тўғри чизик, парабола, гиперболола, логарифмик, даражали ва кўргазмали функцияли, полиномол ва бошқа турлари бўлиши мумкин. Агар икки ва кўп факторли бўлса, унда текислик, параболоид, гиперболоид кўринишда аппроксимация қилиш мумкин.

Ўзгарувчан факторли боғлиқликни қуйидаги тенглама билан ифода этиш мумкин:

$$y = b_0 + \sum_i^u b_i x_i + \sum_j b_{ij} x_i + \sum_i^u b_{ij} x_i^2 .$$

Бунда y – мақсадли функция; x_i – эркин факторлар, b_i – регрессия коэффицентга, қайсиким x_i -у га бўлган боғлиқлигини ифода этади.

b_{ij} – факторларнинг иккиламчи x_i ва x_j таъсирларни ифода этади.

Регрессион боғлиқликни ифодалашда минимал квадрат шарти бажарилса оптимал бўлади, яъни

$$\sum (y - \bar{y})^2 = \min$$

бу ерда y_i - ҳақиқий натижа майдони;

\bar{y} - ўртача қиймат.

Корреляция майдони эса тўғри чизикли тенглама ифодасида:

$$y = a + bx$$

бўлиши мумкин.

Бундаги a ва b қуйидагича ҳисобланади:

$$b = \frac{(n \sum xy - \sum x \sum y)}{n \sum x^2 - (\sum x)^2}$$

$$a = y - b = \frac{\sum y}{n} - b \frac{\sum x}{n}$$

x ва y ўзгарувчанларнинг бир-бирига қанчалик яқин боғлиқлигини коэффицент кореляцияси кўрсатади ва қуйидагича топилади:

$$r = \frac{h \sum x_i y_i - \sum x_i \sum y_i}{\sqrt{n \sum x_i^2 - (\sum x_i)^2} \left[n \sum y_i^2 - (\sum y_i)^2 \right]}$$

Бу ерда, n – аниқлашлар (ўлчамлар) сони корреляция муносабати ёки коэффициент қиймати 0 дан 1 гача ўзгаради. Агар $r=0$ бўлса, унда ўрганилаётган факторлар (кўрсаткичлар) орасида боғлиқлик яқинлигини билдиради, $r=1$ бўлса, унда боғлиқлик функционал ҳисобланади. Амалиётда албатта бундай абсолют 0 ёки 1 бўлиши кам ҳолларда кузатилган. Масалан, ишлаб чиқаришдаги ва муомала сарф ҳаражат 0 абсолют даражаси, товар айланмаси билан ҳеч вақт 0 ёки 1 бўлиши мумкин эмас. Фақат ё 1 га, ё 0 га интилиш, лекин ҳеч қачон унга эришиши мумкин эмас. Қанчалик 1 га яқинлашса, шунчалик бир-бирига боғлиқлиги яқин ҳисобланади.

Кўп ҳолда $r \geq 0,5$ бўлса, боғлиқлик қониқарли $r = 0,8 \dots 0,5$ яхши ҳисобланади.

Аниқланаётган кўрсаткичларнинг ўртача қийматларининг ўзгарувчан x дан қанчалик ўзгарувчанлигини (ёки ёйилганлигини) детерминация коэффициенти аниқлайди.

$$R_g = r^2$$

Тўғри чизикли боғлиқлик регрессияси қуйидагича ифодаланади:

$$y = \bar{y} + r \frac{\tau_y}{\Gamma_x}$$

«Юлдуз» ресторанининг 2014-2018 йиллардаги меҳнат унумдорлигининг регрессион таҳлилини ҳисоблашда охириги 5 йил кетма-кетликда: $x = 1, 2, 3, 4, 5$ деб қабул қилинган ва юқорида келтирилган методикада барча ҳисоблар жадвалга критилган.

2.2. жадвал

“Ургут Файз Савдо” МЧЖ корхонасининг 2014-2018 йиллардаги меҳнат унумдорлигининг регрессион таҳлили

Йил лар	x	y	$x - \bar{x}$	$y - \bar{y}$	$(x - \bar{x})^2$	$(y - \bar{y})^2$	x^2	y^2	xy	$(x - \bar{x})^2$ $(y - \bar{y})^2$
2014	1	608,1	-2	-509	4	2590,8	1	3697856	608,1	101,8

2015	2	647,2	-1	-118	1	139,2	4	4188867 8	1294,4	11,8
2016	3	652,2	0	-6,8	0	46,2	9	425364,8	1956,6	0
2017	4	691,1	1	32,1	1	1030, 4	16	477619,2	2764,4	32,1
2018	5	696,4	2	37,4	4	1398, 7	25	484973	3482	74,8
	15	3295	0	0	10	5205, 3	55	2176610, 4	10105,5	220,5

Бунда ҳисоб йилларга тўғри келадиган меҳнат унумдорлиги минг сўм ўлчов миқдорида y_i деб қабул қилинган.

Келтирилган методикага асосан, аниқланган йиллар ўртача қиймати $\bar{x} = \frac{15}{5} = 3$ га ва меҳнат унумдорлиги эса $\bar{y} = \frac{3295}{5} = 659$ минг сўм ташкил этади.

Йиллар кетма-кетлиги давомида меҳнат унумдорлигининг ўзгариши тўғри чизиқли деб олиб, унинг регрессион тенгламаси:

$$y = a + bx$$

кўринишида бўлади. Регрессион таҳлил жадвалидан а ва б коэффициентларни топамиз:

$$b = \frac{(5 \cdot 10105,5 - 15 \cdot 3295)}{5 \cdot 55 - 15^2} = \frac{5052 \cdot 7,5 - 49425}{275 \cdot 225} = \frac{1102,5}{50} = 22,05.$$

$$a = \frac{3295}{5} - 22,05 \cdot \frac{15}{3} = 659 - 66,15 = 592,8.$$

Шундай қилиб, корхонада охириги 5 йилда меҳнат унумдорлигининг ўзгариши регрессион тенгламаси:

$y = 592,8 + 22,05x$ корреляция коэффициенти аниқласак,

$$r = \frac{5 \cdot 10105,5 - 15 \cdot 3295}{\sqrt{(5 \cdot 55 - 15^2)(5 \cdot 2176610,4 - 3295^2)}} = \frac{50527,5 - 49425}{\sqrt{50(10883052 - 1087025)}} = \frac{1102,5}{2241,8} = 0,5.$$

Демак, аниқланган регрессион тенглама кониқарли даражада меҳнат унумдорлигининг динамикасини ифодалайди ва бу тенгламани келгуси йиллар учун, меҳнат унумдорлигини прогнозлаш учун қўллаш мумкин.

Жадвалда ушбу тенглама ёрдамида 1-7 йиллар учун ҳисобланганлиги келтирилган.

2.3- жадвал

Йиллар	1	2	3	4	5	6	7
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Y	608,1	647,2	652,2	691,4	696,4		
у _x	614,8	637	659	682,8	703	725,1	747,1

Олинган натижаларнинг адекватлигини, яъни тенглама ёрдамида ҳисобланиб топилган натижаларнинг статистик ҳисоботлардан олинган натижаларга қанчалик мослигини Фишер критерийси орқали аниқлаймиз.

Бунинг учун, статистик маълумотлар учун Фишер критерийси - R_{ϕ_3} тенглама ёрдамида, назарий ҳисобланган Фишер критерийсини - R_{ϕ_m} ҳисоблаймиз ва ишончли эҳтимолли даражасини $\rho_g - 0,95$ деб олсак (Фишер критерийси жадвалидан) унда $R_{\phi_3} < R_{\phi_m}$ бўлса математик модел, яъни тенглама адекватли (мос). Агар $R_{\phi_3} > R_{\phi_m}$ бўлса унда модел адекват эмас, ҳисоблашга (қўллашга) яроқсиз ҳисобланади.

Меҳнат унумдорлигининг R_{ϕ_3} статистик маълумотлардан ҳисобланган Фишер критерийси:

$$R_{\phi_3} = \frac{D_a}{D_{yp}} \cdot$$

Бунда: D_a – адекватлик дисперсияси;

D_{yp} – ўртача дисперсик.

$$D_a = \frac{\sum_i^n (y_{ix} - \bar{y}_i)^2}{n - d}$$

$$D_{yp} = \frac{\sum_i^n \sum_i^n (y_{ix} - y_i)^2}{m \cdot n}$$

Бунда $y_{ix} - y_i$ - жадвалдан олинади;
 n – ҳисобга олиш (ўлчаш) сони, $n=5$;
 m – неча марта аниқланган бир йилда, $m=1$

2.4. жадвал

Меҳнат унумдорлигини жадвал – 4 аниқлаш тенгламасини адекватлигини
ҳисоблаш жадвали

№	y_i	y_{ik}	$y_i = \sum_i^n y_i / m$	$y_{ix} - \bar{y}_i$	$(y_{ix} - y_i)^2$	$\sum_i^m \frac{(y_{ix} - y_i)^2}{m}$
1	608,1	614,8	614,8	7,7	59,29	59,29
2	647,2	637	637	-10,2	104,04	101,04
3	652,2	659	659	6,8	46,24	46,24
4	691,4	682,8	682,8	-8,6	73,96	73,96
5	696,4	703	703	6,6	43,56	43,56
					327,09	327,09

$$D_a = 327,09 / (5 - 1) = 81,77$$

$$D_{yp} = 327,09 / 5 = 65,42$$

$$R_{фэ} = 81,77 / 65,72 = 1,24$$

$$q_1 = 5 - 1 = 4$$

$$q_2 = 5 \cdot 1 = 5.$$

Булар учун: жадвалдан олинган Фишер критерийси $R_{фм} = 6,3$.

Демак, $1,34 \ll 6,3$ бўлганлиги учун регрессия тенгламаси адекват ҳисобланади, яъни математик моделидир.

Шундай қилиб, математик – модел, яъни “Ургут Файз Савдо” МЧЖ корхонасининг сўнгги 5 йилда ишлаганида меҳнат унумдорлигининг динамикаси тўғри чизиқли тенглама қонуниятига бўйсинган ҳолда ошиб борган.

Агар биз регрессион ўсишнинг унинг у нинг х га нисбатан, яъни йиллар давомида меҳнат унумдорлигининг қанчалик ўсиш қонуниятига бўйсиниб, ривожланганлигини, янада аниқлаштириш мақсадида детерминация коэффициентини аниқласак:

$$R_g = r^2 = 0,5^2 = 0,25$$

бундан шундай, фикр туғилдики, меҳнат унумдорлиги шу йилларда оз миқдорда, яъни 25 % га таъсир кўрсатган, корхонанинг ривожланишида 75 % бошқа муносабатлар таъсири борлигини тушунишимиз мумкин.

Юқоридаги таҳлилларимиздан кўришиб турибдики, “Ургут Файз Савдо” МЧЖ корхонаси меҳнат унумдорлигининг пасайиши, ресторан и фаолиятининг самарадорлигининг камайишига олиб келган. Шунинг учун ҳам корхонасини модернизациялаш заруриятини келтириб чиқаради.

Савдо овқатланиш корхоналарининг асосий фондини, унинг биноси, иншоотлари, машина ва жиҳозлари, транспорт воситалари, инструментлари, ишлаб чиқариш инвентари ва бошқа меҳнат воситаларидан таркиб топади.

Тадқиқот объекти ҳисобланган “Ургут Файз Савдо” МЧЖга қарашли “Баҳор” савдо маркази қарашли № 1 савдо маркетинг моддий- техникавий базасининг асосий фонди жадвал 2.5 да 2017 йилдаги ҳолати келтирилган.

2.5.-жадвал
(сум)

№		Асосий фондларнинг номи	Баланс қиймати	Ой бошидаги эскириш қиймати
1	Ос-9	Назорат касса аппарати	1179600,00	8654,00
2	Ос-17	Касса аппарати	50785,00	20595,00
3	Ос-16	Электрон тарози	52759,00	21401,00
4	Ос-80	Терминал	5119091,00	298610,00
5	Ос-69	Компютер	682095,00	73121,00
6		Механик тарози		
7	Ос-15	Пул санаш машинаси	22097,00	6781,00
8	Ос-68	Циферблатли тарози	14682,00	2731,00

Савдо(овкатланиш) корхонасининг асосий фондларини таҳлил қилар эканмиз, уларнинг ишлаб чиқариш жараёнида маҳсулот реализациясида ва маҳсулотлар истеъмолини ташкил этишдаги функцияларига қараб актив ва пассивга бўлинишини кўришимиз мумкин.

Савдо(овкатланиш) корхонасининг актив асосий фондлар таркибига: жиҳозлар, машиналар, аппаратлар, транспорт воситалари, ишлаб чиқариш инвентари ва инструментлари, ҳисоблаш машиналари ва меҳнат воситалари кирадиди улар корхонанинг техникавий қуролланганлигини ташкил этади. Бу фондлар ўзларининг хусусияти билан корхона маҳсулот ишлаб чиқариш ва ундаги меҳнат унумдорлигининг ўсишига тўғридан тўғри таъсир этади.

Корхонанинг пассив асосий фонди таркибига унинг биноси, иншооти ва шу қабилар кирадик, улар маҳсулот ишлаб чиқаришда тўғридан тўғри таъсир этмасаларда, лекин унинг ишлаб чиқаришда, кулинар маҳсулотнинг реализациясида ва маҳсулотлар истеъмолини ташкил этишда қатнашади.

Тадқиқот объекти ҳисобланган савдо магазининг техникавий даражасини аниқлаш мақсадида, унинг моддий-техник базасининг асосий фондларини, юқорида келтирилганлардан фойдаланиб турли гуруҳларга бўламиз.

“Ургут Файз Савдо” МЧЖга қарашли “Баҳор” савдо маркетда асосий фондлар рўйхати 2017 йил ҳолатида, яъни 2017-2018 йилларда ўтказилган модернизациялашдан кейинги ҳолати жадвал 1 да келтирилган. Агар корхона асосий фондларининг умумий баланс қиймати 1,1222 миллиард сўм бўлса, шундан маркетда, 97107257 сўмни ташкил этади.

Магазин асосий фондларидан савдо жиҳозлари гуруҳи рўйхати 2017 йил ҳолатида (жадвал 3) яъни техникавий модернизациялашдан олдинги ҳолати ва ундан кейинги 2018 йилги ҳолати жадвал 3 да келтирилган.

2.6.-жадвал

**№1 савдо овкатланиш маркетини асосий фонди гуруҳи таркибий қисми
2017 йил**

№	Инвен- тарь номе- ри	Жиҳоз номи	Тавсифи				
			маркаси	Унум- дорлиги	Эл.кув- вати Вт	Масса си кг	Эгалла ган юзаси м ²
Электрон техникаси							
1	ОС-9	Назорат касса аппарати	АМС-100	70	25	5	0,019
			АМС-100Ф	180	25	5	0,109
2	Ос-12	Касса аппарати	Электрони	10секц		10	0,41
3	Ос-80	Электрон тарози	ВЭ-15Т	15кг	15	10	0,108
4	Ос-15	Механик тарози	РП-500Г13	500кг		140	1,28
5	Ос-68	Пул санаш маши- наси	СДБ-2В/1	300 дона	85	2	0,25
6	Ос-75	Циферблатли тарози	РН-10Ц13	10кг	-	5	0,55

2.7.-жадвал

“Ургут Файз Савдо” МЧЖга қарашли №1 савдо овкатланиш маркетини асосий фонди гуруҳи таркибий қисми 2018 йил

№	Инвен- тарь номе- ри	Жиҳоз номи	Тавсифи				
			маркаси	Унум- дорлиги	Эл.кув- вати Вт	Масса си кг	Эгалла ган юзаси м ²
Электрон техникаси							
1	ОС-9	Назорат касса аппарати	АМС-100	70	35	5	0,019
			АМС-100Ф	180	25	5	0,109
2	Ос-12	Касса аппарати	Электрони	10секц		10	0,41
3	Ос-80	Электрон тарози	ВЭ-15Т	15кг	15	10	0,108
4	Ос-69	Терминал	NURIT302	14400бит	2,2	400	0,72
5	Ос-95	Компютер	IBM	4ГБ	60	3	0,6
6	Ос-15	Механик тарози	РП-500Г13	500кг		140	1,28
7	Ос-68	Пул санаш маши-	СДБ-2В/1	300 дона	85	2	0,25

		наси					
8	Ос-75	Циферблатли тарози	РН-10Ц13	10кг	-	5	0.,55

3. Корхонада инновацион электрон техникасини янгилаш билан хизмат курсатиш самарадорлигини ошириш .

3.1. Хозирги вақтда корхоналарнинг хизмат курсатиш жараёнларида кулланилаётган электрон техника тавсифлари

Хозирги вақтда савдо жараёнини жадаллаштириш, замонавийлаштиришда биринчилар каторида турли хилдаги электрон техника воситалари кулланилмоқда. Шулардан кенг тарқалган чет элда ишлаб чиқарилган назорат касса машиналари ҳисобланади.

3.1-жадвалда савдода кенг қўлланилиб келаётган назорат-касса машиналарининг техникавий тавсифи келтирилган.

Назорат-касса машиналарини турли мамлакат корхоналарида ишлаб чиқарилаёпти. Агар “АМС-100Ф” машинасини Сосен асбобсозлик заводи ёки ОАО “КАСБН” Калугада (Россия) ишлаб чиқарилса, “Электроника92-06РФ”. София шаҳри Болгариядаги “Электроника ЕАД” фирмаси томонидан, “Электронмаш-NGR2113-1103Ф”, “Электронмаш” (Россия, Санкт-Петербург); “ЭЛБЕС-01-03Ф” Тула асбобсозлик заводи (Россия); “SAMSUNG ER 4615 RF”ни Samsung electronics, Жанубий Кореяда ишлаб чиқарилган.

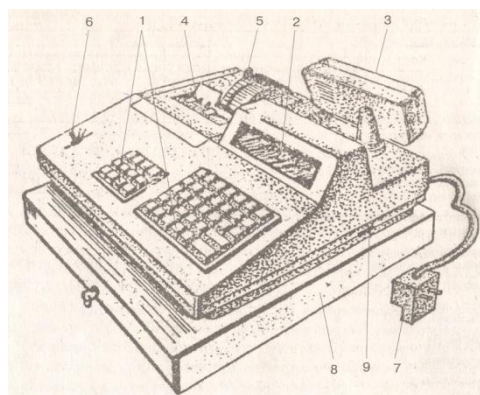
3.1.-жадвал.

Назорат-касса машиналари техникавий тавсифлари

Кўрсаткичлар	Машиналар типии			
	АМС-100Ф Электроника 92-06РФ	Электронма ш-NPE 2113	ЭЛБЕС-01Ф SAMSUNG ER4615RF	

Индикатор табло сони,	2	2	2	2	2
Табло разряди	13	8	10	9	10
Секциялар сони	4	10	30	9	15
Ишловчи кассирлар сони	4	4	6	39	4
Тармоқ ўчганда информация сақлаш вақти, соат	5000	-	-	1500	720
Информацияни хотирада сақлаш муддати, йил	5		5	6	
Киритилган сумма разряди	9	8	7	9	7
Кассирлар ва бўлимлар бўйича разрядлиги	10	10		10	10
Жами счётчиклар разрядлиги	16	15	12	14	12
Дастурланадиган товарлар миқдори	100	180	180	600	500
Клавишлар сони	33	38	35	39	59
Печат қилиш тезлиги, қатор/сек	4			2,5	3
Қуввати, Вт	25		20	25	25
Машина массаси, кг	5		14	11	18
Чек лентасининг эни, мм	57	38	38	37,5	44
Рулон диаметри, мм	15			80	83
Хизмат муддати, йил	6				

Электрон тарозидан эса назорат-касса машинасига товар оғирлиги ҳисобга олинган умумий баҳоси бериб борилади. Бунда алоқа касса режимида олиб борилади ва бунинг учун дастурий таъминот бўлиши керак (1-расм).

1-Расм. Назорат касса машиналари ташқи кўриниши:

1-клавиатура; 2-кассир индикатори; 3-истеъмолчи индикатори; 4-печатловчи қурилма; 5-печатловчи қурилма қопқоғининг қулфи; 6-ишловчи машиналар учун қулфлар; 7-машина шнури вилкаси; 8-пул қутиси; 9-тармоқ ёндиргичи.

Машина қулфи тўрт ҳолатда бўлиши, учта калити (кассир, бошқасир ва администрация ёки солиқ инспектори калити) бўлади; К – касса режими; О – ҳисобот режими; ОГ – ҳисобот режими ўчириш билан; П – дастурлаш режими; Т – машинанинг тестлаш режими; Р – захира режимида эканлигини билдиради ёки бошқа алоқа канали билан ишлаш режими.

Машина назорат лентаси ҳам химояланган бўлади. Электрон назорат-касса машинасининг кўриниши 2-расмда келтирилган.

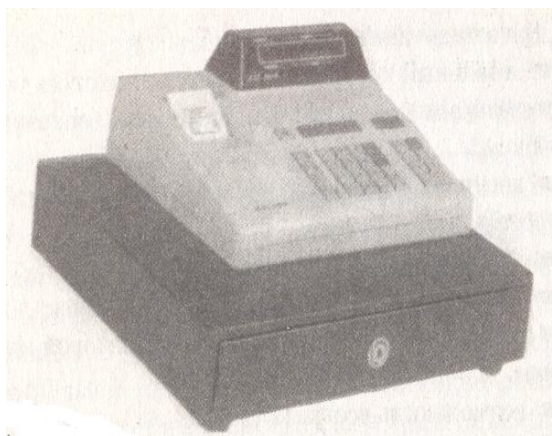
2-Расм. SAMSUNG ER 4615RF электрон назорат-касса машинаси.

ЭКР 2101.1Ф – электрон назорат-регистрацияловчи машина кичик корхоналарга, электрэнергияси вақт-вақти билан ўчиб турадиган жойларга мўлжалланган. хотирага сақлаши мумкин.

ЭКР4101.2Ф – назорат-касса машинаси савдо корхонасида кенг кўламда фойдаланилади.

SAMSUNG ER 4615RF – электрон назорат-касса машинаси (3.3-расм) қуйидаги операцияларни: сотувни регистрацияси, пул суммаси ҳисоби, оралик ҳисоб-китоб, бериш, жамлаш, автоматик равишда печатга чиқариш; кредитга, нақд пулга, чекка сотишни бажариш, кирим – сарф касса операцияларини бажариш таралар ҳисобини олиб бориш, солиқ солиши ва ажратиш, упаковкани, кўшимча ва скидкаларни фоизини ҳисоблаш, валютани ҳисобини қилиш, оператор хатосини тўғирлаш, қайтариш, бекор этиш ва такрорлаш, калькулятор режимига ўтиш ва ҳ.к. операцияларни бажаришга мўлжалланган. Назорат-касса машинасининг барча ёзувлари рус тилида бажарилади. Машина комплектида ERP-300V икки секционли матрицали принтери бўлади. Фискал хотираси кунига 3000 жамланган маълумотни ёзиш имкониятига эга.

АМС-100Ф - автоном назорат-касса машинаси (3-расм), ҳисобни автоматик тарзда олиб боришга, бирламчи қайта ишлов ва назоратга қоғозни лентага регистрация этишга мўлжалланган.

3. -Расм. АМС-100Ф назорат

касса машинаси

Машина ҳам SAMSUNG машинаси каби кўп функцияли бўлиб, RS-232 интерфейс билан персонал компьютерга ёки электрон тарозига чиқиши мумкин.

Электронмаш – NGR2113-1103Ф NGR лицензияси билан Россияда ишлаб чиқарилади. Машина кассирга секция мудирига, корхона бошлиғига алоҳида-алоҳида ахборотлар тайёрлаб беришга мўлжалланган. Масалан, 32 кассирга парол бериши, ҳужжатларга ва чекга реклама ёзуви, кунлик ёки вақт-вақти билан молиявий ҳисобот бериши ва ҳ.к. бажариши мумкин.

ЭЛВЕС-01-03Ф – назорат-касса машинаси, корхона талабига жавоб бериб: регистрация қилиш, ҳисоботларни чиқариши (ўчириб, ўчирмай), дастурлаш ва тестлашга мўлжалланган. Унинг фискали хотираси ҳажми 64 килобайт бўлиб, бир кунда 3000 дан ортиқ ёзувни бажариши ва парол билан ҳимояланиши мумкин.

4 -Расм. ЭВКМ-15Ф

тарози-касса

бажаради.

ЭВКМ-15Ф электрон тарози-касса комплекси ўлчаш аниқлиги ўрта класс тарози ва назорат-касса аппарати ҳисобланиб, фискал хотирага ҳам эга (4-расм).

Тарози-касса маҳсулотлар массасини ўлчашга, берилган нархда қийматини ҳисоблаш, ҳисобга олиш, назорат ва ахборотларни бирламчи қайта ишлови, касса операцияларини ўтказиш ва олинган нарсаларни регистрация қилишни

Назорат-касса машиналари эксплуатациясида, авваламбор

машина ўрнатилган иш жойининг ёритилганлиги 450-500 лк. бўлиши лозим.

Машина индикаторига қуёш нурунинг тўғридан-тўғри тушишини олдини олиш керак. Машиналар 220 В кучланишли разеткалар орқали уланганда уларда ерга улаш сими ҳам бўлиши керак. Хонадан ташқарида қўлланиладиган автоном энергияда ишловчи бўлади. Оператор-кассир иш ўрнига пул яшиги ва унинг устига назорат-касса машинаси ўрнатилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Ишдан олдин машина печат қилиш қурилмасини ишга тайёрлаш керак. Бунинг учун машинага назорат ва чек лентаси солинади, ранглайдиган кассета қўйилади. Машинани ишга туширишда сонли клавиатура билан число, ой, йил формасида иш куни соат ва минутлар кўрсатилиб вақт белгиланади. Сўнг тўрт кассирлар номеридан бири киритилади ва кассирнинг пароли берилади. Охирги, олтинчи парол сони киритилгандан сўнг кассир индикаторига машинанинг ишга тайёрлиги ҳақида хабар беради. Агар парол нотўғри бўлса, унда машинада товушли сигнал пайдо бўлиб қайта киритишни тавсия этади.

Машинани ишлатишда бажарилган тўғри ҳаракатлардан сўнг машина: дастурлаш, ёки касса режими, кўрсаткичларни олиш ва ўчириш, ЭВМ билан ёки тарози билан ишлаш, тест ўтказиш режимларидан бирига ўтказилади ва ишлатилади. Бу режимларда ишлаш тартиби ҳар бир машина техникавий паспортига батафсил келтирилган.

Назорат-касса машиналарининг эксплуатация ишларининг аниқ қўйилиши, улардан самарали фойдаланишни, ҳамда овқатланиш корхоналарида хизмат кўрсатишни тезлаштиради.

Назорат-касса машиналарга ишлаш учун, маълум тайёргарликдан ўтган, техника хавфсизлиги ва электрхавфсизлик қоидалари билан танишганлар қўйилади.

Ишдан олдин кассир корхона жавобгар шахсидан (директори, катта кассир ва ҳ.к.) касса калитини олади. Биргаликда, счётчик кўрсатмаларини касса китобига ёзади. Шундан сўнг, кассир машинага чекли ва назорат лентасини солади, иш вақти ва кунини белгилайди, бир икки маротаба суммаси

қўйилмаган синов чекларини чиқаради. Бу билан, кун, вақт, шифр, машина номери, печатининг сифати текширилади ва машинанинг тўғри ишлашига ишонч ҳосил қилинади. Шундан кейин, кассир иш бошлайди. Ишнинг охирида раҳбар билан биргаликда, яна сётчик кўрсатмалари назорат лентасига белгиланади ва кассир китобига ёзилади, калит раҳбарга берилади.

Назорат-касса машиналарининг ҳар доим тоза бўлиши, бегона нарсаларнинг олдида бўлмаслиги, ҳар бир қисмнинг санитария-техникавий ҳолати талаб даражасида бўлишини таъминлаш лозим.

Касса POS-терминали ва системасини ишончлиги бўйича ишлаб чиқарувчи компаниялар бўйича баҳолаш мумкин. Бундай баҳолашни эксперт фирмалар бериши мумкин. Масалан, «Софт-СИБ» фирмаси: NGR, IBM, Fujitsu, Штрих-М, ForPOSt чет эл ва Россия ишлаб чиқарувчиларини ўзининг эконоом-класси билан текширилган четки жиҳозлари ва ишончли фискал регистраторлари учун олувчиларга таклиф этишади.

Функционаллиги бўйича POS-терминаллар тўғридан-тўғри унинг дастурий таъминланганлигига боғлиқ бўлади (касса дастури). Касса дастури барча савдо жараёнларни: пулни қабул қилиш операцияси, қайтариш, сортлаш, турли тўловлар ва бошқаларни ёрдам бериши керак. Замонавий дастурларда турли маркетинг дастурлари: чегирмалар, бонуслар, акциялар ўтказиш ва ҳ.к. киритиш мумкин бўлади. Худди шунингдек, кассирнинг санкцияланмаган ҳаракатларидан ҳимоя этиши, маълумотларни сақлаши, справочникларни оператив равишда ўзгартира олиши, видеокузатишни бажариши, навбатни тезлаштириши керак.

«Софт-СИБ» мутахассисларининг фикрича, ҳозирги вақтда энг кўп қўлланиладиган касса дастурларига: «профи-Т», «Штрих-М: Кассир», «Frontol», «Advanced Store Si Retail» киради экан.

Ҳозирги вақтда POS-терминалларнинг икки: моноблокли ва дисперс модулли синфи мавжуд.

Россия назорат-касса машиналари классификаторида POS-терминал деб, фискал хотирали, персонал компьютерлар кириши ва чиқиш имкониятлари

мавжуд, информацияларни сақлаши, қайта ишлов бериши ва тасвирлаши мумкин бўлган назорат-касса машинаси тушунилади. POS-система деб, фискал регистратор асосидаги назорат-касса машинаси, фақат компьютер-касса системасида ишловчи, алоқа тармоғидан маълумот олиб ишловчи комплекс система тушунилади.

POS-системалари икки гуруҳга: «монобрендли» ва «йиғма»га бўлинади, биринчисида таркибида махсус система блоки, бир ишлаб чиқарувчи периферия фискал регистратор бўлиши назарий томондан таклиф этилса, иккинчисида фискал регистратор, оддий система блоки ва турли ишлаб чиқарувчилар перифериясидан йиғилади.

Ҳозирда замонавий симсиз сканерларга талаб кучаймоқда. Кўп тарқалганлари PSC, NCR ФИРМАЛАР МАҲСУЛОТИ Ҳисобланади. Қуйида биз ҳозирда кўп тарқалган POS-система, терминаллар турлари, тузилиши, тавсифлари ва ишлаш йўллари билан танишамиз.

POS-системалар

5-расм. POS-терминал BEETLEPOS-K.

POS-терминал BEETLEPOS-K –

савдо корхоналари учун мўлжалланган модули POS-система ҳисобланиб, ўзига немислар сифати, ишончлилиги ва замонавий дизайни билан ажралиб туради

BEETLEPOS-K махсус халқаро улгуржи тармоқлар (IKEA, METRO CASH&CARRY ва ҳ.к.) катта касса линияли ва истеъмолчи жадал оқимли магазинларга мўлжалланган.

POS-терминал BEETLEPOS-Kга турли периферий жихозларни улаш билан бирга EPSON TM-U210, U220 матрицали принтерни, TH210 иссиқлик принтерларини ва ҳаракатланувчи ёки кассетали пул яшигини ҳам ўрнатиш мумкин (6-жадвал). Бу терминал халқаро CALYPSO касса системасининг баъзали модели ҳисобланади.

3.2.-жадвал

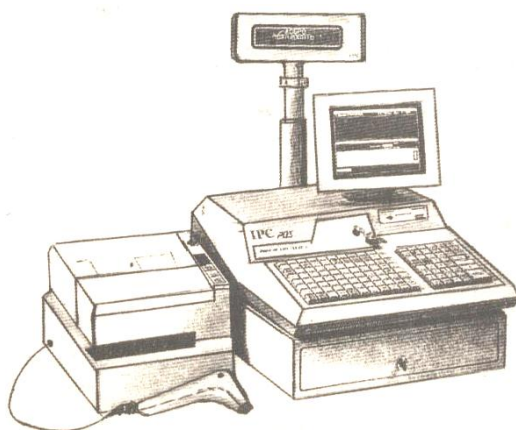
POS-терминал BEETLEPOS-K системасининг периферий жихозлари тавсифи

<p>Кассир дисплейи</p>	<p>MO-33/34</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • VGA, монохромли, 9” / SVGA, рангли 10”
	<p>BA-72A</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • TFT, SVGA, сенсор (опция), 12,1”
<p>Истеъмолчи дисплейи</p>	<p>BA63</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • VFD; 2x20 символли; • Ўрнатилиши – тагликда штативда

<p>Клавиатура ГА-85 кассир дисплеи билан ВА69</p>	
	<p>Кассир дисплеи ВА69</p> <ul style="list-style-type: none"> • 5.7” LCD, VGA, монохромли <p>Клавиатура ГА-85</p> <ul style="list-style-type: none"> • 84 клавиш - 14 сонли ва 70 дастурий • Кириш қулфи – 6 позицияли • Карта санагичи - 3 йўлли • ВА69 кассир дисплейини монтаж қилиш мумкин
<p>Пул яшиги (юқорига очилади)</p>	<p>КА-21</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • Икки ҳолатда очиладиган қулфи (кассетасиз), нейтрал (дастурли очиладиган). • 4 асосий (ўлчами ўзгаради) ва 1 қўшимча бўлими ҳужжат ва чеклар учун • 8 бўлими танга учун (2-ўлчами ўзгарувчан) • DC24V электр манбаи • Ўлчамлари 102 х 461 х 163 мм, очиладиган қопқоғи билан 242 х 461 х 163 мм

	<ul style="list-style-type: none"> • Оғирлиги 2,7 кг
Пул яшиги (ҳаракатли)	КА-18
	<ul style="list-style-type: none"> • 2 кулф ҳолати - нейтрал (дастури очилади), ёпик; • 8 бўлими танга учун; • 4 асосий банкнотлар хонаси (ўлчами ўзгарувчан) ва 1 та қўшимча ҳужжат ва чеклар учун; • ўлчамлари: 110 x 394 x 455 мм • оғирлиги: 10,5 кг
Чеклар принтери	
	<ul style="list-style-type: none"> • бир станцияли иссиқликпринтери ТН210 • бир станцияли матрицали принтер EPSON ТМ-U220

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Давлат реестрида турли хилдаги савдо касса терминаллари модели киритилган, шулар қатори рус ва лотин алфавитли РС POS-IIS СИФ касса терминали супермаркетларда қўлланилияпти (**3.8-расм**).

6-расм. IPC POS-IIS CIIF касса терминали.

IPC POS-IIS CIIF касса терминали – умумий схема кўринишдан кўринияптики, ушбу POS-системасининг периферий қурилмаларига: стационар яссимайдонли ёки ҳаракатланувчи штрих код сканери, магнит карталар сановчиси, истеъмолчи ва кассир дисплейи, чеклар принтери, пул яшиги киради.

IPC POS-IIS CIIF терминалида махсус «Супермаг-универсалли касса модули» (Супермаг-УКМ) дастури киритилган.

IPC POS-IIS CIIF электрон назорат-касса машинаси IPS Corporation фирмаси томонидан ишлаб чиқарилади ва тўлиқ IBM – қўшма ва махсус Россия ва МДХ давлатларига қўллаш учун ишлаб чиқарилади.

POS-терминал (Point of Sale) – бу махсус электрон техника бўлиб, турли мақсадларга: банк учун, мобил алоқа учун ва ҳ.к. ишлаб чиқарилади.

POS-терминаллар савдо-сервис корхоналарида махсус касса аппарати ёнида ўрнатилади ва магнит тасмали ёки чип карточкаларни информациясини санада ва банк билан банк карточкаси орқали операция ўтказиш, авторизация ўтказиш учун қўлланилади.

POS-терминал Jugenico 7910, асосан клавиатура, принтер, график экран, магнит карталарни ўқиш қурилмаси, микропроцессор картасини (чипларни)

ўқиш қурилмаси, заряд олиш разёми, RS232 улаиш портидан таркиб топган (7-расм).

7 - расм. POS-терминал Ingenico 7910 умумий кўриниши.

Улар кўпинча алоқа тўловини тўлаш учун қўлланганлиги учун мобильный POS-терминали ҳам деб аталади.

NURIT3020 (Liptan компанияси) – тўлов POS-терминали, асосан улгуржи савдода қўлланилади. Бошқалардан ажралиб турувчи хусусияти унинг акумлятор (UPS) батареяси ҳисобланиб, 1 соатли зарядли қурилмаси ва модем тезлиги 14400 бит/сек, оддийлардан (2400 бит-сек) 6 маротаба кўп ҳисобланади. Унинг модеми, катта операцион имкониятларга эга, у TCP/IP протоколини қўллаб, тўғридан-тўғри Worldwide Web га уланади. Микропроцессори 32-битли бўлиб, операцияларни ўта тезликда бажаради. Улар асосан магнит карта тўловида ишласада тезликда смарт-картага ва PIN PADга ҳам мослаштирилади.

Агар қисқача тавсифи ҳақида гапирсак: енгил., кам жой эгаллайди, 20 клавишли, ката график дисплейли, ички ёритгичи 128x64 pixels, энергияга боғлиқ бўлмаган 512 KB RAM хотирали юқловчига 4 MB (maximum) flash – хотирали, 12 қатор/сек график иссиқ принтер (қоғоз лентасининг эни 57 мм, матн режими 24 ёки 40 колонкали) турли тилда шрифти, порти 2xRJ-11 2/6

портли (телефон линияси ва телефон учун), 1xRJ-11 4/4 порти PIN PAD (RS-232)ни улашга, 1xRJ-45 порти RS-232 учун; акумлятори 5 соат тўхтовсиз ишга мўлжалланган, 1 соатда зарядланади; телефон модеми 14400 бит/сек, смарт-карт қабул қилувчиси бор, 32 битли процессори, маълумотларни ҳимояловчи RAM диски.

NURIT-8000 (Liptan компанияси) (8-расм)– электрон тўлов радио терминали 4-авлод бўлиб, эни кичик, лекин қуввати катта терминал ҳисобланади. Унинг кичиклигидан «кафтдаги терминал» номини олган. Унинг ёрдамида электрон имзо, ECV стандартдаги смарт-картни қўллаш мумкинлиги, «Palm-like» функционал имкониятли, тўла ҳимояланганлиги, транзакция (тўлов) вақтида карточка харидор қўлида туради.

NURIT-3020,

NURIT-8000

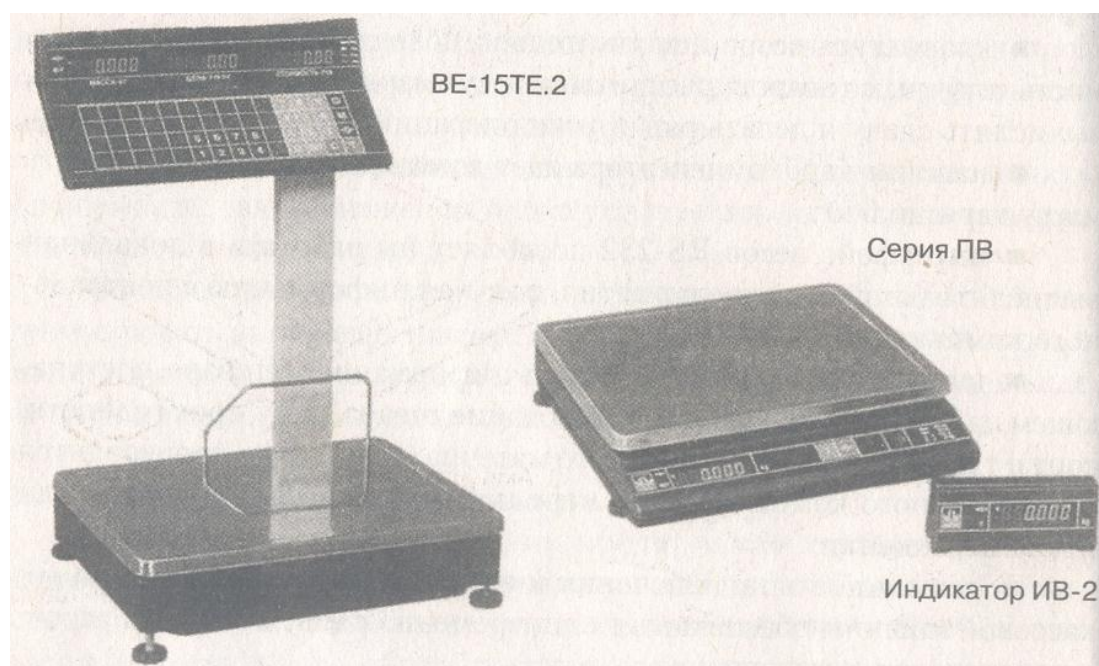
8-расм. NURIT-3020, NURIT-8000 POS-терминали.

Ушбу POS-терминалларнинг дастурланиши, ишлатиш қоидалари ва улар билан хизмат кўрсатиш тартиб қоидалари POS-системаларга ўхшаш ҳисобланади. Албатта, улар турли туман бўлиб, ўзига хос хусусиятларига, махсус кўрсатмаларига ҳам эга, улар билан тўлиқ POS-терминаллар паспортларида ва интернет материалларида тўла келтирилган.

Электрон тарозилар ҳозирги вақтдаги энг замонавий тарозилар ҳисобланиб, интенсив равишда савдо корхоналарида савдода ёрдамчи хоналарида қўлланилаяпти. Дунёнинг салоҳиятли фирмалари: IBM, Xerox, Toshiba, Siemens, Epson, Canon, Panasonic ва ҳ.к. турли тарозилар ишлаб чиқишганки, улар корхоналарда қўлланилиб келинаяпти.

ВЭ-15Т, ВЕ-15ТЕ, ВЕ-15ТЕ.2, ВП-15Т.2, ВП-15Ф2, ВЕ-6ТЕ, ВЕ-6ТЕ2, ПВ-6, ПВ-15, ПВ-30 электрон тарозилар Россияда, Санкт-Петербургда “Масса-К” АО ишлаб чиқарилган бўлиб, ҳозирги вақтда овқатланиш ва савдо корхоналарида кенг қўлланилмоқда.

Электрон тарозилар техникавий тавсифи 3.7-жадвалда келтирилган.

9-расм. “МАССА-К” АО да ишлаб чиқарилган электрон тарозилар.

Электрон тарозилар техникавий тавсифи

Тарози модели	Ўлчаш чегараси, кг	Дискрет кўрсатиши	Интерфес	Хотира сизими, товар ҳолида	Белгилаш сони	Ўлчаш тип	Ўлчаш вақти	Қуввати, Вт	Масса, кг	Габарити, мм
ВЭ-15Т	15	2/5	RS-232	7	8	Тензометрик	2	15	10	365x357x505
ВЕ-15ТЕ	15	5	RS-232	8	6	Тензометрик	2	15	10	365x357x505
ВЕ-15ТЕ.2	15	2/5	RS-232	8	3	Тензометрик	2	15	10	365x357x505
ВТМ-150Т	150	50					4	15	45	250x125x80
ВТМ-300Т	300	100					4	15	45	805x100x40
ВТМ-600Т	600	200					4	15	45	815x620x140

LP-06, LP-06R	5	2	RS-232C	200	7	Тензометрик	2	100	10,2	210x385
LP-15, LP-15R	15	5	RS-232C	200	5	Тензометрик	2	100	10,2	210x385
LP-30, LP-30R	30	10	RS-232C	200	6	Тензометрик	2	100	11	210x385

Кореянинг CAS фирмаси томонидан тортиш юкининг миқдорига қараб LP-06, LP-15, LP-30 тарози моделлари ишлаб чиқарилган (10-расм). Бу моделларда ёзувлар рус тилида берилган бўлиб ахборотларни сақловчи хотирага эга (товар номи, сорти, тортиш кучи, ишлатилиш муддати, баҳоси, фирма номи ва ҳ.к.) бўлиб, дастур орқали бошқарилади. Уларни ҳам локал системага, компьютерларга улаш мумкин. BW-LC106E электрон тарозилар BIZERBA фирмаси томонидан ишлаб чиқарилиб, унинг тортиш қуввати 40 г. дан 6 кг., 10 г. дан 15 кг. бўлишади, платформасида товар силжимаслиги учун бўрттирилган бортлар мавжуд. Уларда ҳам етарли даражада хотира ва қўшимча воситалар мавжуд.

10-расм. LP-06, LP-15, LP-30 электрон тарозиларнинг умумий кўриниши.

Шундай қилиб биз юқорида , тавсифи келтирилган ҳозирги замон энг замонавий савдо амалиётида кенг кулланиб келаётган савдо электрон техникаларни куриб чикдик. Албатта уни яна давом эттириш мумкин эди, лекин Ўзбекистон худудида узини урнини топган электрон техникани биз ҳам корхонада кулласак самарали булади. Чунки уларга иш давомида хизмат курсатиш жараёнлари синовдан утиб мукамаллашиб бормокда. Албатта Ўзбекистон савдо корхоналарида келгусида янада унудорлиги

билан ажралиб турадиган, узининг кулайлиги билан донг таратган бошка электрон техникалар хам кулланиб борилади.

3.2.“Ургут Файз Савдо” МЧЖ корхонаси электрон техникасини янгилаш

Маркетинг асосий фондларидан савдо жиҳозлари гуруҳи рўйхати 2017 йил ҳолатида (жадвал -3.3.) яъни техникавий модернизациялашдан олдинги ҳолати ва ундан кейинги 2018 ҳолати жадвал3.4. да келтирилган.

3.3.-жадвал

№1 савдо маркетинг асосий фонди гуруҳи таркибий қисми 2017 йил

№	Инвен-таръ номери	Жиҳоз номи	Тавсифи				
			маркаси	Унум-дорлиги	Эл.ку в-вати Вт	Масс аси кг	Эгалл аган юзаси м ²
Электрон техникаси							
1	Ос-9	Назорат касса аппарати	АМС-100	70	25	5	0,019
			АМС-100Ф	180	25	5	0,109
2	Ос-12	Касса аппарати	Электрон и	10секц		10	0,41
3	Ос-80	Электрон тарози	ВЭ-15Т	15кг	15	10	0,108
4	Ос-15	Механик тарози	РП-500Г13	500кг		140	1,28

5	Ос-68	Пул санаш маши- наси	СДБ-2В/1	300 дона	85	2	0,25
6	Ос-75	Циферблатли тарози	РН- 10Ц13	10кг	-	5	0,55

3.4.-жадвал

Савдо маркетинги асосий фонди гурухи таркибий қисми 2018 йил

№	Инвен- -тарь номе- ри	Жиҳоз номи	Тавсифи				
			маркаси	Унум- дорлиги	Эл.ку в-вати Вт	Масс аси кг	Эгалл аган юзаси м ²
Электрон техникаси							
1	Ос-9	Назорат касса аппарати	АМС-100	70	35	5	0,019
			АМС- 100Ф	180	25	5	0,109
2	Ос-12	Касса аппарати	Электрон и	10секц		10	0,41
3	Ос-80	Электрон тарози	ВЭ-15Т	15кг	15	10	0,108
4	Ос-69	Терминал	NURIT30 2	14400би т	2,2	400	0,72
5	Ос-95	Компютер	IBM	4ГБ	60	3	0,6

6	Ос-15	Механик тарози	РП- 500Г13	500кг		140	1,28
7	Ос-68	Пул санаш маши- наси	СДБ-2В/1	300 дона	85	2	0,25
8	Ос-75	Циферблатли тарози	РН- 10Ц13	10кг	-	5	0,55

Жадвал курсаткичларидан куринияптики хисобот йилида маркетдаги электрон техника сони хам, унинг типи хам узгарган. Энди шу узгартиришнинг канча самара беришини хиобини куриб чикамиз.

3.3. Корхонада янгиланган техниканинг самарадорлигини хисоблаш методи

Янги техниканинг уммуий овқатланиш корхонасида қўлланилиши иқтисодий самарадорлигини аниқлаш учун В.И.Шалун¹ таклиф этган. Ҳар бир ишлаб чиқариш маҳсулотга (ишга) келтирилган сарф харажат ҳисоби методикасидан фойдланамиз. Бунда бир хил ҳажмда бажарилган маҳсулот ёки бажарилган ишга энг кам сарф харажат қилган инновацион тадбир самарали деб ҳисобланади.

Корхона иқтисодий самарадорлигини ҳисоблаш методининг асосий формулалари, уларни ташкил этувчи кўрсаткичлари 1 жадвалда келтирилган. Ушбу методда бир ва бир неча вариантни қиёслаш билан иқтисодий самарадорликни ҳисоблаш мумкин. Йиллик иқтисодий самарадорлик ҳисоб йилидан олдинги ҳолат билан таққосланади. Бизда 2015 йилгача ҳолат билан 2016 йил янгилаш йили ҳисоби бажарилган.

Янгилаш йилида келтирилган харажатлар ишлаб чиқариш ва муомала харажатларни ва ишлаб чиқариш фондига қўйилмалардан иборат бўлади. Шу

¹ Шалун В.И. Общественное питание на новый технический уровень. -М: Экономика 1987г. 45-84с.

билан бирга капитал қўйилма иқтисодий самарадорлигини норматив коэффициентни инобатга олиниши лозим бўлади. E_n норматив коэффициентни 0,15га тенг деб олдик.

Корхона йиллик иқтисодий самарадорлиги бу йиллик ышйилма ва ишлаб чиқариш, муомала харажатлар суммасида ифодаланган, техникавий тадбирларнинг тадбиғидан келиб чиқган фойда ҳисобланади.

Корхона асосий фондига қўйилган капитал қўйилмалар: янги техникани олиш, уни келтириш, монтаж қилиш, қурилиш харажатлари, техникавий хизмат кўрсатиш ва бошқалардан иборат бўлади.

3.5.-жадвал

Корхона иқтисодий самарадорлигини ҳисоблаш методининг асосий формулалари ва унга изох.

№	Кўрсаткич номи	Ҳисоблаш формуласи	Изоҳ:
1	Келтирилган харажат	$Z = I + E_n K_{пф}$	<p>Z-маҳсулот(иш) бирлигида келтирилган харажат. сўм/дона, сўм/кг ва ҳ.к</p> <p>I – ишлаб чиқариш ва муомила харажатлар сум/дона,</p> <p>E_n–капитал қўйилма норматив иқтисодий самарадорлик коэффициенти, $E_n=0,15$</p> <p>$K_{пф}$-ишлаб чиқаришга фондига маҳсулот бирлигида қўйилган капитал қўйилма, сўм/дона, сўм/кг ва ҳ.к.</p>
2	Йиллик иқтисодий	$\Delta = (Z_1 - Z_2) \cdot A_2$	$Z_1 - Z_2$ -маҳсулот бирли-

	самарадорлик		гидаги харажатлар. 1,2 – индекслар ишлаб чиқаришда янги техникагача, ундан сўнг A₂ -тадбиқдан сўнгги йиллик маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми, дона,кг,порц. ва х.к.
3	Янги техника тадбиғининг иқтисодий самарадорлиги	$\Xi = (\Pi - E_n \cdot K) \cdot A = [(B - I) - E_n K] \cdot A$	Π -фойда,сўм K -капитал қўйилма,сўм B -ялпи даромад,,сўм I -ишлаб чиқариш ва муомала харажатлари A -ҳисобот йили йиллик ишлаб чиқариш маҳсулот ҳажми,дона, сўм, кг
4	Асосий фондга капитал қўйилма	$K = K_{об} + K_d + K_m + K_n$	K_{об} -жиҳозни олиш учун капитал қуйилма,сўм K_д -янги техникани келтириш харажати K_м -янги техника монтаж харажати,сўм K_н -янги техника учун бинони таъмирлаш ва уни ўрнатиш харажати,сўм
5	Корхонани техникавий қайта қуроллантириш	$K = K_{об} + K_d + K_m + K_n + K_{дм} + K_{ос} - K_l$	K_н -бинонинг кенгайтирилиш харажатлари, сўм K_{дм} -демонтаж харажат-

			лар,сўм K_{oc} -алмаштириладиган жиҳоз қолдиқ баҳо-си,сўм K_л -ликвидация қийма-ти,сўм
6	Иш ҳақи бўйича харажат	$H_{зп} = Ч_э \cdot C \cdot T_{об} \cdot Д \cdot 1,2$	Ч _э -ишчилар сони,одам C–бир ишчи соатбай таъриф ставкаси сўм/к T _{об} -жиҳознинг бир кун-да ишлаган вақти; Д-бир йилда жиҳозлар-нинг ишлаган куни; 1,2-рағбатлантириш коэффициент
7	Энергетик хара-жатлар		
а)	механик жиҳоз-лар учун	$H_{эТ} = n \cdot T_э \cdot Д \cdot М \cdot T_{об}$	n-жиҳоз сони; T _э - 1кВт электрэнергия тарифи сўм/кВт Д-бир йилда жиҳоз ишлаган кунлар сони М-жиҳознинг ўрнатил-ган қуввати,кВт T _{об} -жиҳознинг бир кун-даги иш вақти,соат
б)	иссиқлик жи-ҳозлар	$H_{эТ} = n \cdot T_э \cdot Д \cdot (M_{тр} \cdot T_{р} + M_{тс} \cdot T_{об})$	M _{тр} -жиҳознинг қизи-гунча бўлган қувва-ти,кВт T_р

			M_{тс} -берилган даражадаги температурани сақлаш учун қуввати,кВт
в)	салқинловчи ва совитиш жиҳозлари	$H_{эТ} = n \cdot T_э \cdot Д \cdot М \cdot T_{об} \cdot К$	К -совитиш агрегатининг иш вақти коэффициенти, $K=0,75$
г)	ювиш жиҳозлари	$H_{эТ} = n \cdot T_э \cdot Д \cdot T_{об} \cdot (M_в \cdot K_в + M_{дв} \cdot K_{эм})$	M_в -идиш ювувчи машина қуввати,кВт K_в -иш вақти коэффициенти, $K_в=0,75$ M_{дв} -машина двигателининг қуввати ,кВт K_{эм} -фойдаланиш коэффициенти, $K=0,5-0,7$
д)	назорат касса жиҳозлари учун	$H_{эТ} = n \cdot T_э \cdot Д \cdot T_{об} \cdot M_{кк} \cdot K_к$	M_{кк} -назорат касса жиҳозлари қуввати,Квт K_к -жиҳознинг иш вақти коэффициенти, $K_к=0,2-0,3$

Барча харажатлар корхона модернизация тадбирининг режаси, сметаси бўйича ҳисобланади. Агар булар тузилмаганда улар тизимда қабул қилинган миқдорда қабул қилинади. Масалан, янги жиҳозларни келтириш харажати унинг улгуржи баҳосининг 5%ни ташкил этади.

Жиҳозларни ўрнатиш ишлари смета харажатларидан олинса, демонтаж қилиш реал бажарилган ишлар қийматида ҳисобланиши мумкин.

Жиҳозларнинг амортизация бўлмаган қиймати корхона баланси асосида олинди ва ликвидация ишлари харажати унинг сотилиши нархига ёки металлолом ҳимсобида ҳисобланади.

Жиҳозларни қайта таъмирлаш харажатлари, алмаштирилиши ёки қўшимча ўрнатиладиганларининг сони, улар эгаллайдиган юза ҳисобида умумий овқатланиш корхоналарида сарфланадиган харажатлар ҳисобига олинди. Савдо корхонаси бино ва хоналарининг таркибига сарфланадиган харажатларнинг амортизация отчисления суммасига нисбати коэффициентдан фойдаланамиз (ресторанлар учун 1,41). Уларни таъмирлаш ва жиҳозларга комплекс хизмат кўрсатиш харажати ҳақиқий ҳолатга қараб кетган харажатлар ҳисобида олинади ёки бундай ишларни режалаштирганда эса амортизация ажратмаларини 30 50% миқдорида қабул қилинади. Жиҳозларга кўрсатиладиган хизматларга кетган сарфлар бу ишлар улгуржи нархларида ҳисобланади.

Ишчи кийимларнинг эскириши бўйича харажатлар ишчилар сони, жиҳозларнинг бир кундаги ишлаш вақти, бир йилдаги ишлаш кунлари, кийимлар бир комплектининг нархи, тозалашига кетган сарф харажатлар ҳисобида олинади. Агар олдиндан режалаштирилса, унда асосий ва қўшимча иш ҳақининг 6% бирлигида қабул қилинади. Жиҳозларга кетадиган энергия ҳисобида электр эҳнергия сарфи ҳисобланади. Бунда унинг қуввати, уни ишлатиш коэффициенти, ишлаш вақти, электр энергия тариф баҳоси инобатга олинади. Ҳисоблашда ишлатиш коэффициенти турли гуруҳ жиҳозларига турлича қабул қилинади. Механик жиҳозлар электр двигателининг ишлашига 0,5 0,7 , идиш ювиш машинасига 0,7, совитгичларга 0,75; назорат касса аппаратларига 0,2 0.3 тенг деб олинди. Мақсадга мувофиқ шуни айтиш керакки, ушбу методика умумий овқатланиш корхоналарида янги техника тадбиғи бўйича мўлжалланган иқтисодий самарадорлигини аниқлашда қўллаш учун қайта ишланиб Республика корхоналаридаги қўлланиладиган таъриф ва коэффициентларни меъёрий ҳужжат сифатида ишлаб чиқиб расмийлаштириш лозим.

3.4. “Ургут Файз Савдо” МЧЖ қорхонасида янгиланган техниканинг хизмат курсатиш самарадорлигини ҳисоблаш ва олинган натижалар тахлили..

База ва янги жиҳозлар бўйича йиллик иқтисодий самарадорликнинг йиллик ишлаб чиқариш маҳсулотга келтирилган харажатлар бўйича ҳисобини бажарамиз:

1.Базали вариант бўйича асосий фондга капитал қўйилмалар умумий ҳажмининг ҳисоби:

1.1 Жиҳозларни сотиб олиш харажатлари:

$$K_{об}=1 \times 2156 + 1 \times 3200 + 1 \times 3200 + 1 \times 545 = 9101 \text{ минг сум}$$

1.2 Жиҳозларни олиб келиш (етказиш) харажати:

$$K_{д}=(9101 \times 5) / 100 = 455,05 \text{ м сум}$$

Методика бўйича қабул қилинган бўйича сотиб олинган харажатнинг 5% ташкил этади.

1.3 «Ценник на монтаж оборудование №28» бўйича жиҳозларни монтаж харажати:

$$K_{м}=1 \times 10,7 + 2 \times 36,4 + 1 \times 14,0 = 97,5 \text{ м сум}$$

1.4 Жиҳозларни тадбир этишда асосий фондларга капитал қўйилма:

$$AMC-100 \quad 2156 + 2156 \cdot 5100 + 10,7 = 2274,5 \text{ минг сум}$$

$$BЭ-15T \quad 3200 + 3200 \cdot 5100 + 10,7 = 3370,7$$

NURIT302

1.5 Капитал қўйилмаларнинг умумий ҳажми

$$K_{общ} = 9101 + 455,8 + 97,5 = 9654,3 \text{ м сум.}$$

2.Базавий вариант буйича йиллик маҳсулот ишлаб чиқариш

2.1 Иш хаки буйича харажатлар:

$$1 \times 1,35 \times 12 \times 350 \times 1,2 = 6804 \text{ м.сум}$$

2.2 Жойнинг ижара харажати:

$$Иар = 6,02 \times 3,0 \times 12 = 216,72 \text{ минг сум}$$

3,0 м.сум - 1 м^2 юзанинг ижара ставкаси. 12 – бир йилдаги ойлар сони

2.3. Асосий фондларнинг амортизация харажати:

$$Иам = 2274 \times 15100 + 3370,7 \times 15100 + 3370,7 \cdot 15100 + 586,2 \cdot 15100 = 1440,2$$

2.4 Жихозларнинг техникавий хизмат курсатилиши харажати:

$$Итр = 8 + 6 + 10 + 5 = 29 \text{ м.сум}$$

2.7. Электр энергия харажатлари:

NURIT302

$$ВЭ-15Т \quad 1 \cdot 1,75 \cdot 0,091 \cdot 350 \cdot 6 \cdot 0,3 = 100,3 \text{ м сум}$$

$$АМС-100 \quad Иэ = 88,2 + 100,3 + 100,3 + 129 = 3175$$

2.9 Бошқа харажатлар

$$Ипр = 10896,5 \cdot 7100 = 330,21 \text{ м сум}$$

2.10 Йиллик маҳсулот ҳажмига нисбатан умумий харажатлар:

$$И_{\text{умум}} = 6804 + 216,72 + 1440,2 + 29 + 3175 + 330,2 = 11995,12$$

3.Янги вариант билан асосий фондларга капитал қуйилмалар умумий ҳажми:

3.1. Жихозлар олиш учун харажатлар:

$$Коб = 4 \times 824 = 3296 \text{ минг сумм}$$

3.2 Жихозларни олиб етказиш харажати:

3.3.Жихозларни монтаж қилиш харажати:

$$K_M=4 \times 400=1600 \text{ м сум}$$

3.4Жихозни алмашганда демонтаж харажати:

$$K_{фм}=1600 \times 0,4=640 \text{ м сум}$$

3.5 Алмаштириладиган жихозларнинг ликвидация этиш бахоси:

$$K_{л}=420,5 \times 7,3=3069,6 \text{ м сумм}$$

3.6.Асосий фондга куйилмалар умумий хажми:

$$K_{общ}=3296 +164,8+1600+640+3069,6=8770,4$$

4.Янги вариант буйича йиллик махсулот хажми харажатларини аниклаш

4.1 Иш хаки харажатлари

$$1 \times 1,14 \times 12 \times 350 \times 1,2=5745,6 \text{ м.сум}$$

4.2 Хона ижараси харажати

$$Иар=3,52 \times 3,0 \times 12=126,72 \text{ м сумм}$$

4.3 Асосий фондлар амортизация харажатлари:

$$Иам=824 \times 15100 \times 4=4944$$

4.4 Техникавий хизмат харажати салкинловчи иш хакига киритилади

4,6 Электр энергия харажати

$$BEKO \text{ OSI} \quad 4 \times 1,35 \times 0,091 \times 350 \times 6 \times 0,3=309,5 \text{ м сум}$$

4.7Бошқа харажатлар

Умумий харажатлар:

$$И_{общ}=5745,6+ 126,72 \text{ м}+4944+309,5++402,1=11527,8 \text{ м сумм}$$

3.6.-жадвал

Келтирилган харажатлар ва йиллик самарадорлигининг жамланма ҳисоби

	Курсаткичлар	Киёслаш варианты	
		базавий	янги
	Асосий фондга куйилмалар умумий хажми	(1.5)9654,3	(3.6)8770,6
	Асосий фондга келтирилган капитал куйилма ЕпхК (Еп=0,15)	1448,1	1315,6
	Йиллик маҳсулот хажмига кунлик харажатлари	(2.11)11995,6	(4.7) 11527,8
	Йиллик маҳсулот хажмига келтирилган харажатлар	13443,7	12843,4
	Йиллик самарадорлик	-	600,3

3.5. Ургут Файз Савдо” МЧЖ қорхонасида маркетда ташкил этилган овкатланиш буфетини техникасини янгилаш ва унинг самарадорлигини ҳисоблаш.

Маркетнинг вестибюлида истемолчилар учун буфет ташкил этилиши мумкин булиб, у олдинги универмаг ҳисобидаги буфет урнига ташкил этилади. Янги замонавий буфетни олдинги буфетдаги урнатилган: прилавка-витринаси ПВХС-1-0.5 «Пингвин-В», 4 буфетли стойка БС-;, купхона тузилмали шкаф-буфет БШ-3. Кайнатгич КН-50М ва термостат ЛСБ-6М(иссик ичимликларни тайёрлаш учун фойдаланилади.

Ошхона усуллари приборларини ювиш учун буфетда 3 та ювиш ваннали идиш ювгич ва идишларни куйиш учун 2 та шкаф урнатилган.

Буфетда маҳсулотлар реализацияси учун 4 разядли буфетчи, идиш товоқларни ювиш учун эса 2 разрядли идиш ювувчилар фаолият курсатади.

Буфет хар куни 12 соат (8 дан-20 гача) ишлайди. Буфетнинг чакана савдосининг товар айланиш микдори кунига 700 минг сумни ташкил этади. Буфетда кунлик савдо давомида йуловчиларга хизмат курсатишнинг жиддий ва тез усули амалга оширилади. Чунки, навбат кутиш куп кузатиляпти. Буфетда ушбу навбат кутиш вақтини кискартириш мақсадида буфет-автомат курилмасини урнатиш талаб этилмоқда.

Куп хажмли ассортиментли махсулотларни автомат оркали сотиш учун куйидаги маркали: Автомат АТ-25(шарбатлар) бир автомат АТ-151(кофе, какао ва сут) бир автомат АТ-556(совутилмаган донали махсулотлар) ва 2 автомат Р-2 металл пулларни ажратадиган, шунингдек ушбу хизматларни амалга ошириш учун 0.5 ставкада механик керак булади.

Аънавий буфетни, буфет автоматга айлантириб, йуловчиларга хизмат курсатишнинг иктисодий самарасини урганиш керак. Шунингдек, уни урнатиб фаолиятини бошлагандан сунг йиллик товар айланиш куриб чиқилиши керак. (3.7- жадвал)

3.7.-жадвал

Хисобланишлар натижасида олинган маълумотлар

Курсаткичлар	Улчов бирлиги	Такосланувчи вариантлар	
		Базали	янги
Кунлик чакана товар айланиш	минг сум	700	700
Жихознинг йиллик ишлаш кунлари микдори	кун	350	350
Йиллик товар айланиш	минг сум	245000	245000
Хар бир жихознинг улгуржи нархлари:			
прилавка-витрина		447	

ПВХС-1-0.5 "Пингвин-В"			
кайнатгич КНЭ-50М		69	
термостат ЛСБ-6М		45	
Буфет шкафи БШ-3		588	
буфет стойкаси БС-4		137	
ювиш ваннаси ВМСМ-1		61,5	
Идиш товоклар учун шкаф ШХП		27	
автомат АТ-251			1600
автомат АТ-151			2225
автомат АТ-551			4355
автомат АТ-453			3815
Алмаштирувчи автомат Р-2			345
Буфетда жихоз банд килувчи майдон:	М2	31,9	
Керакли автоматларни урнатиш учун керакли майдон	М2		8,3
1 сменада ишловчилар сони	киши	2	0,5
Соат тарифли ставкалар:	минг сум		
Буфетчи 4 разядли		0,503	
идиш товок ювувчилар 2 разядли		0,433	
автоматда хизмат курсатувчи механик 4 разядли			0,53
амортизация килиш нормалари:	%		
Витрина прилавкаси учун, ПВХС-1.- 0.5 Пингвин В		12	
Кайнатгич КНЭ-50М		24,3	
Термостат ЛСБ-6М учун		18,1	
Шкаф буфет БШ-3 учун		15,7	

Автомат буфет стойкаси учун БС-4, АТ-151			15
Улчовли автомат Р-2			13
Техник хизмат курсатиш буйича хисоблар:	сум		
Прилавка- витрина, ПВХС-1-0.5 Пингвин - В		13,2	
кайнатгич КНЭ-50М		7	
Термостат ЛСБ-6М		8,8	
Ювиш ваннаси ВМСМ-1		4,1	
жихозлар қуввати:	кВт		
Прилавка витрина		0,266	
кайнатгич КНЭ-50М		6	
Термостат ЛСБ-6М		0,4	
Автомат АТ-151			4,5
Автомат АТ-251			0,6
Автомат АТ-453			0,75
Автомат АТ-556			1,1
Алмаштирувчи автомат Р-2			0,78

Традицион буфетни буфет автоматга алмаштириш мақсадга мувофиқлигини ва йиллик иксодий самарадорлигини хисоблаш келтирилган сарф харажат, йиллик реализация килинган маҳсулотлар ҳажми буйича базали ва янги вариантда такқослаш буйича юқорида келтирилган метод асосида хисоб олиб борилади. Олинган натижалар жадвалда келтирилди.

**Йиллик иктисодий самарадорлик ва келтирилган сарфларнинг кунлик
хисоботи**

(минг сум)

Курсаткичлар	Таккосланувчи вариантлар	
	Базали	янги
Асосий фондда капитал куйилмасининг умумий хажми	1803,5	17382,1
Асосий фондда келтирилган капитал куйилмалар $E_n \cdot K$ ($E_n=0,15$)	270,5	2607,3
Йиллик махсулотлар хажми учун кундалик сарфлар	7414	4600
Йиллик махсулотлар учун келтирилган сарфлар	7684,5	7207,3
Йиллик иктисодий самарадорлик		477,2

Бажарилган хисоб китоблар натижаси шуни курсатдики савдо овкатланиш булмиш буфетдаги жихозларни қисман автоматларга алмаштирилиши йиллик 477,2 минг сумм иктисодий самарадорликга эга булиш мумки. Худди шунингдек савдо жараенидаги кул меҳнати енгиллаштирилади ва савдо жараёнинг маданий даражаси ошади. Шунинг учун ҳам ушбу метод билан корхонанинг бошқа тармоқларини модернизациялаш уларнинг янада самарали ишлашига сабабчи булади.

Шунинг учун корхонадаги бошка савдо жихозларини ҳам шу йул билан алмашиб йиллик самарадорликни ошириш мумкин экан. Шу билан бирга корхонада замонавий савдоовкатланиш жихозлари билан турли хилдаги кулайликлар вужудга келади.

Албатта , бу самарадорликдан бошка корхонанинг замонавийлиги , корхонада курсатилаётган хизматларнинг маданияти, хизмат даражаси, истемочиларга ва хизмат килувчи ходимларга бирканча кулайликлар пайдо булади. Шунинг учун ҳам корналарда мунтазам равишда жихозларнинг янгилини олиб борилиши керак.

4. Корхонада хает фаолияти хавфсизлиги буйича чора тадбирлар.

4.1 . Корхонада мехнат хавфсизлиги чора тадбирлари.

Биз хар куни фойдаланадиган уй рузгор буюмлари инсон кулининг махсули, унинг мехнати натижасидир. Мехнат инсоннинг максадга мувофик фаолияти булиб, энг аввало табиат предметларини узгартириб, эхтиёжга мослаштиришни билдиради. Мехнат кишилик жамияти хаётининг асосий шарти, чунки у туфайли инсониятнинг яшаш учун зарур булган моддий ва маънавий неъматлар яратилади.

Кундалик хаётимизда, хизмат курсатиш сохасида минглаб юртдошларимиз тирикчилик ишлари билан банд булишади.

Хизматлар сохасида мехнат хавфсизлиги - ишлаб чикаришнинг биринчи боскичи булиб, бу ерда ишчи кучи такрор ишлаб чикарилади. Корхонада иш шароитлари ва жойларининг тартибли ва тугри жихозланганлиги- мехнат унумдорлигини ошишига, курсатиладиган хизматларнинг сифатли булишига, ресурсларни самарали ишлатишга, оила аъзоларининг соглиги ва килган мехнатидан каноатланганлигига боглик.

Хизматлар сохасида, инсон хаётининг асосий кисми утади. Шу ерда инсоннинг кобилияти ва истеъдоди намоён булади, унинг билимлари кенгайиб боради. Сохада килинадиган мехнатда инсон жисмонан тобланади, иродаси ва феъл атвори чиникади.

Мехнаткашларнинг ҳаёти ва соғлигини муҳофаза қилиш Ўзбекистон Республикасининг меҳнат қонунлари кодекси билан ҳамда хавфсизлик техникаси ва ишлаб чиқариш санитариясига оид нормалар билан қафолатланган.

Мехнат қонунларга меҳнат бозори самарали амал қилишни адолатли меҳнат шароитларини, ходимларнинг меҳнатга доир ҳуқуқини ҳимоя қилинишини, меҳнат унумдорлиги ўсишини, иш сифатини яхшиланиши ва шу асосида меҳнат билан бирга мулкчиликнинг турли шаклдаги қорхоналарда меҳнат шартномаси бўйича ишлаётган барча шахсларнинг меҳнатга доир муносабатларини тартибга солади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ ҳар бир киши меҳнат қилиш, қонунда белгиланган тартибда эркин иш танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир. Мажбурий меҳнат тақиқланади. Республикамизда меҳнат қонунчилиги факатгина иш шароитини яхшилаш ва бахтсиз ходисаларининг олдини олиш вазифаларинигина қариб чекланмай, балки ходимларни ишдан бўшатишни ва ходимлар билан қорхона маъмурияти уртасидаги жанжални муҳокама этишни тартибга солади ва меҳнаткашлар манфаатини ҳимоя қилади.

Аёллар меҳнатида оғир ишларда ва меҳнат шароитларида зарарли бўлган ишларда, ер ости ишларида фойдаланиш тақиқланади. Хомиладорлар аёлларни ва боласи уч ёшга етмаган аёлларни тунги ишларга жалб қилишга, иш вақтидан ташқари ишлатишга, дам олиш кунларида ишлатишга ва камандировкага юборишга йул қуйилмайди. Аёлларга боласи бир ярим ёшга еткунга қадар қисман ҳақ туланадиган отпусқа берилади. Бундан ташқари, боласи уч ёшга тулгунга қадар қушимча отпусқа ҳам берилади. Аёлларни хомиладорлигини ёки боласи борлигини боҳона қилиб ишга қабул қилмаслик ёки иш ҳақини қамайтириш тақиқланади.

16 ёшга тулмаган шахсларни ишга қабул қилинишига йул қуйилмайди. Қасб ҳунар билим юртлирининг ўқувчиларини ун турт ёшга тулгандан кейин

ота-онасининг розилиги билан енгил ишларни бажаришга қабул қилишга йул қуйилади.

18 ёшга тулмаган усмирлар огир ишларда ва меҳнат шароити зарарли ёки хавфли бўлган ишларда фойдаланиш тақиқланади. Уларни медицина қуригидан утказилгандан кейингина ишга қабул қилинади, шунингдек ҳар йили медицина қуригидан утиб туришлари шарт. 18 ёшга тулмаган усмирларнинг тунги ва иш вақтидан ташқари ишларга жалб этиш тақиқланади. Уларни ишдан бушатиш тумандаги вояга етмаганлар комиссиясининг розилиги билангина йул қуйилади.

Қорхона маъмурияти соғлом ва ховфсиз иш шароитларини яратишлари қузда тутилган. Маъмурият ишлаб чиқаришда хавфсиз техника воситаларини тадбиқ қилиш, санитар-гигиеник шароитларини яратиш, турли касбий касалликларни олдини олиш чораларини қуришлари зарур. Шу билан бирга ишчи ходимлар уртасида техника хавфсизлиги ва ёнгин хавфсизлиги бўйича инструктажлар утқазиб туриш маъмуриятга юкланади.

Маъмурият қасаба уюшмаси қумитаси ҳамда бошқа давлат органлари билан биргалиқда бахтсиз ходисаларни уз вақтида қуриб чиқишлари шарт.

Юқорида зикр этилганларни эътиборга олган ҳолда оилада барқамол инсон шаклланади ва давлатимизнинг ижтимоий-иқтисодий режалар тақдири ҳал бўлади. Мана нима учун хизмат соҳасида меҳнат шароитларининг тугри, аниқ, сифатли, уз вақтида баҳолаш, меҳнат жойларини тугри ташкил қилиб, оила аъзоларининг ҳаёт фаолиятини хавфсизлигининг узвий қисми бўлган меҳнат жараёнидаги хавфсизлигини, ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш қатта аҳамиятга эга.

Республикада меҳнат хавфсизлиги стандартлари системаси ишлаб чиқилган бўлиб, уларда инсоннинг меҳнат жараёнида соғлигини сақлаш, хавфсиз иш шароитларини яратиш, турли касалликлардан сақлаш қабил қонун қоидалар норма талаблари бўйича ҳужжатлар қелтирилган.

Республикамизда меҳнат муҳофазаси масалалари давлат органлари назоратидадир.

"Узбекистон Республикасининг меҳнат қонунлари кодекси" 1971 йил 17 декабрда Узбекистон Республикаси Олий Қенгашида қабул қилинган бўлиб, 1994 йил 1 мартгача бўлган узғиришлар ва қушимчаларни ҳисобга олган ҳолда нашрда чоп этилган. Бу меҳнат кодекси бозор иқтисодиёти шароитларини ҳисобга олган ҳолда мулкчиликнинг қайси шаклидаги қорхоналарда бўлишига қарамай ишчи ва ходимларнинг меҳнатга доир ҳуқуқларини ҳимоя қилишни, уларнинг меҳнатга доир муносабатларини тартибга солади. Ҳозирги вақтда 2017 йилда қабул қилинган меҳнат қонуни асоси янги меҳнат кодекси ишлаб чиқилияпти, уйлаймизки ушбу кодекс ҳам олдингисидек қорхона ишчи хизматчиларнинг меҳнати муҳофазаси бўйича фойдаланилади.

4.2 . Қорхонада ёнгин хавфсизлигини таъминлаш чора тадбирлари.

Маълумки меҳнат муҳофазаси билан ёнгин хавфсизлиги ва яшиндан ҳимоя қилиш қамбарчас боғлиқдир. Чунки ёнгинлар ва яшинлар моддий бойликларга зарар келтиради, ҳамда кишилар ҳаётига хавф тугдиради.

Узбекистон Республикасида энг муҳим социал ва сиёсий муаммо бўлмиш одамларнинг турмуш фаолиятини яхшилаш соҳасида меҳнатда чуқур узғаришларни амалга ошириш, меҳнат шароитларини яхшилаш ва энгиллаштириш қабил масалалар устида қатта ишлар олиб қорилмоқда.

Хизмат қурсатиш фаолияти хавфсизлигини таъминлашнинг ажралмас ва ўта муҳим қисмларидан бири бу - ёнгин хавфсизлигини таъминлаш ва уни олдини олиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ҳисобланади. Республикада саноат ва қишлоқ хўжалигининг юқсалиши, оилалар турмуш шароитининг ўсиши, шаҳар ва қишлоқларнинг ободонлашиб қориши ёнгинга ва уни қартираф этишга бўлган талабаларни ҳам ошириб қоради. Демак, шундай шароитларда ёнгин хавфсизлигини таъминлаш ҳам оила аъзоларининг ҳушёрлиги, унинг ишонқли яшаши билан қамбарчас боғлиқдир.

Ёнгин хавфсизлигини таъминлаш хизмат қурсатиш қараёнларини, меҳнат шароитларини, технологик қараёнларни ва қамиятнинг тинқлик-осойишталигини таъминлашнинг ажралмас ва ўта муҳим қисми

хисобланади. Бу жараёнлар бир бири билан узвий боғлиқ бўлиб, уларни бир мураккаб тизим элементларининг биргаликда ишлаши кўринишида қараш мумкин.

Ёнгин хавфсизлиги деб объектнинг шундай ҳолатига айтиладики, бунда ёнгиннинг келиб чиқишига йул қуймайди, ёнгин пайдо бўлган тақдирда зарарли омилларни кишиларга таъсир қилиши йул қуйилмайди ҳамда моддий бойликлар сақланиб қолади.

Ёнгин хавфсизлиги, электр хавфсизлиги, санитария назоратининг назорат қилиниши қуйидаги давлат органларига бириктирилган:

Электр қурилмалар, электр тармоқлар, буг қозонлари, электр станциялари, қишлоқ хужалиги қорхоналаридаги қутариш-тушириш техникалари ишлаши ва уларга хавфсиз хизмат қурсатиш қоидалари қиёя қилишни Давлат инергия назорати инспекцияси назорат қилади.

Давлат санитария назоратини Республика соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Ёнгин профилактикаси қоидаларига қиёя қилишни Давлат ички ишлар вазирлигининг ёнгиндан қимоя қилиш Бошқармаси назорат қилади.

Ёнгин хавфсизлиги масаласи - иқтисодий, ижтимоий ва муҳандислик нуқтаи назардан асосланади. қуйида уларни моҳиятига тўхталиб ўтамиз.

1. Ижтимоий сабаблари. Маълумки, хизмат қурсатиш объектлари, саноат қорхоналари ва хизмат қўрсатиш соҳаси қорхоналари фаолияти маълум техноген жараёнлар билан боғлиқ ва уларда ёнгин бўлиш хавфи эҳтимоли доимий сақланади. Демак уларда ёнгинни олдини олиш ва бартараф қилиш чора тадбирлари доимий равишда қўзда тутилиши қерак. Ёнгинни олдини олиш ва уни ўчириш агенти сифатида барча жойларда сувнинг бўлиши ҳамда унинг етарли миқдордаги захираси сақланиши шундай чора тадбирларнинг энг асосийси ҳисобланади. Шунингдек барча истеъмолчиларнинг қундалиқ эҳтиёжлари учун ҳам сув бериш шарт. Бу эса ўз навбатида аҳоли ва қорхоналарга узлуксиз ва етарлича миқдорда ҳамда талаб этилган босим остида сув беришни таъазо этади. Ишончлилиқ ва узлуксизлиқ

кўрсаткичларига ёнгинага қарши сув таъминоти тизими ҳам шундан кам талаб қўймайди. Демак бу икки тизимни бирлаштирилиши ҳар иккала талабларни ҳам бирдай қаноатлантиради. Бу билан ўта муҳим икки ижтимоий масала оилаларни доимий сув билан таъминлаш ва ёнгина олдидан олиш ҳамда бартараф қилиш ўз ечимини топади. Бу ҳолда асосий тамойиллардан бири инсон ва ишлаб чиқариш мавжуд бўлган жойда сув ҳам бўлиши сўзсиз таъминланади.

Юрғоридаги сабабларга кўра ёнгинага қарши сув таъминоти тизими билан бириктирилиши мақсадга мувофиқ. Демак, ёнгинага қарши муаммоларни тўлиқ бартараф этиш учун дастлаб сув таъминоти тизими, унинг иншоотлари, уларни ўзаро боғлиқлиги тўғрисида тушунчага эга бўлиш лозим деган умумий ҳулосага келиш мумкин.

Х УЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Маълумки, 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси қабул қилинди ва бешта устувор йўналишлар белгилаб берилди:

Замонавий савдо оқатланиш корхоналарида тез, қулай ва аниқ сервис хизмат кўрсатишда замонавий, мустақамлиги ва узок муддатда ишлайдиган, юқори самарали ва ишончли, ишлатишда қулай, механизациялашган ва автоматлаштирилган, енгил ва кичик ҳажмли – принципиал янги жиҳозлар талаб этилади. Шунинг учун, ҳам танланган мавзу долзарб ҳисобланади. Мавзунинг долзарблигидан келиб чиқган ҳолда, мавзунинг мақсади, бу савдо оқатланиш корхоналарининг техник янгилашда савдо электрон техникасини қуллаш билан унинг самарадорлигини ошириш, унга узгартирувчи омилларни аниқлаш ва корхонада замонавий жиҳозларни тадбиқ этиш ҳисобланади.

Битрув малакавий ишимизда юқорида келтирилганлардан келиб чиқиб, Ургут шаҳар “Ургут Файз Савдо” МЧЖга қарашли маркаетннинг техникавий ҳолатини урганиб чиқиб ва унинг регрессион иқтисодий таҳлилини олиб

бордик ва унинг ривожланишида меҳнат унумдорлигининг нисбаттан пастрок эканлиги маълум булди.

Маълумки, савдо овкатланиш корхоналарининг асосий фондини, унинг биноси, иншоотлари, машина ва жихозлари, транспорт воситалари, инструментлари, ишлаб чиқариш инвентари ва бошқа меҳнат воситаларидан таркиб топади. Айнан уларнинг ҳолати, янги эскилиги, замонавийлиги, янги технологиядалиги ва х.к. унинг ривожланишида меҳнат унумдорлигини узгартиришга хизмат килади.

Ушбу корхонада сунги йилларда купгина модернизация ишлари олиб борилдики эндиликда у уз самарасини берияпти. Ушбу корхонанинг 2018 йилги иқтисодий фаолиятининг таҳлили жадвалда келтирилди.

Савдо овкатланиш корхонасининг асосий фондларини таҳлил қилар эканмиз, уларнинг ишлаб чиқариш жараёнида маҳсулот реализациясида ва маҳсулотлар истеъмолини ташкил этишдаги функцияларига қараб актив ва пассивга бўлинишини кўришимиз мумкин.

“Ургут Файз Савдо” МЧЖга қарашли “Баҳор” савдо маркази №1 савдо маркетида асосий фондлар рўйхати 2017 йил ҳолатида, яъни 2017-2018 йилларда ўтказилган модернизациялашдан кейинги ҳолати жадвал 1 да келтирилган. Агар корхона асосий фондларининг умумий баланс қиймати 1,022 миллиард сўм бўлса, шундан №1 савдоовкатланиш маркетики, 91107257 сўмни ташкил этади.

Корхона жихозлар таркибидаги электрон техникани қисман янгилашдан олдин, биз, ҳозирги вақтда савдода кенг қўлланилиб келаётган электрон техникаси, яъни савдо назорат-касса машиналарининг техникавий тавсифи, ҳудди шунингдек замонавий касса POS-терминали ва системаси, электрон тарозилар техникавий тавсифи билан танишиб чиқдик ва унинг таҳлилини олиб бордик.

Шундай қилиб биз юқорида, тавсифи келтирилган ҳозирги замон энг замонавий савдо амалиётида кенг қўлланиб келаётган савдо электрон техникаларни куриб чиқдик. Албатта уни яна давом эттириш мумкин эди,

лекин Ўзбекистон худудида узини урнини топган электрон техникани биз ҳам корхонада кулласак самарали булади. Чунки уларга иш давомида хизмат курсатиш жараёнлари синовдан утиб мукамаллашиб бораётганлигига ишониб биз ҳам айрим электрон техникаларни алмаштиришни таклиф этдик. Бажарилган ҳисоб китоблар натижаси шуни курсатдики савдо овкатланиш булмиш буфетдаги жихозларни қисман автоматларга алмаштирилиши йиллик 477,2 минг сумм иқтисодий самарадорликга эга булиш мумки.

Албатта Ўзбекистон савдо корхоналарида келгусида янада узининг унумдорлиги билан ажралиб турадиган, узининг қулайлиги билан донг таратган бошка электрон техникалар ҳам кулланиб борилади.

Корхона техникавий ҳолатини янгилаш билан иқтисодий самарадорлигини оширилганлигини аниқлаш методи асосида таклиф этилган савдодаги электрон техника самарадорли аниқланди..

Ушбу алмашиб ҳисобдан қуринияптики йиллик самарадорлик 600,3 минг сумми ташкил этади. Шунинг учун корхонадаги бошка савдо жихозларини ҳам шу йул билан алмашиб йиллик самарадорликни ошириш мумкин экан. Шу билан бирга корхонада замонавий савдо жихозлари билан турли хилдаги қулайликлар вужудга келади.

Худди шунда корхонадаги овкатланиш корхонаси ҳисобланган буфега ҳам жихозлар электрон автоматлар билан алмаштирилиши таклиф этилди ва унинг канча самарадорлик олиб келиши ҳисобланди.

Албатта , бу биз ҳисоблаган самарадорликдан бошка корхонанинг замонавийлиги , корхонада курсатилаётган хизматларнинг маданияти, хизмат даражаси, истемочиларга ва хизмат килувчи ходимларга бирканча қулайликлар пайдо булади. Шунинг учун ҳам корхоналарда мунтазам равишда жихозларнинг янгилиниши олиб борилиши керак.

Битирув малакавий иш топширигига асосан биз, савдо корхоналарида ҳаёт фаолияти ҳафвсизлиги таъминлаш, жумладан , меҳнат ҳавсизлигидаги эргономика, метрология талаблари ва шароитлари, фавқулотда вазиятлардаги

савдо корхоналарида электр ва ёнғин хавфсизлиги таъминлаш масалалари, савдо корхоналарида ёнғин хавфсизлиги ва уни ўчириш талабларини ишлаб чикиб тавсия килдик.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Мирзиёев Ш.М. ПФ-4947-сон. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”. Президент Фармони. – Тошкент, 2017 йил 7 феврал.
2. Мирзиёев Ш.М. ПФ-5388-сон “Ўзбекистон Республикасида мева-сабзавотчиликни жадал ривожлантиришга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”. Президент Фармони. – Тошкент, 2018 йил 29 март.
3. Мирзиёев Ш.М. ПҚ-3573-сон “Виночилик соҳасини ва алкогольли маҳсулотларни реализация қилишни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”. Президент Қарори. – Тошкент, 2018 йил 28 феврал.
4. «Ўзбекистон Республикасида 2012-2016 йилларда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш дастури» Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. – 2012 йил 10-май, ПҚ-1754 сон.
5. Гуляев В.А. и др. Оборудование предприятий торговли. Приборы и оборудование для измерения количество и качества товара. Оборудования для расчета с покупателями. Учебное пособие. – СПб. СПб.ТЭИ, 2006. – 68 с.
6. Черевко А.И., Попов Л.Н. Торгово-технологическое оборудование. – Учебник. – М.: Экономика, 2007. – 271 с.
7. В.В.Шишоф, А.Н.Стрельцов. Холодильное оборудование предприятий торговли и общественного питания. – М.: НПРО. Издательский центр «Академии», 2003. – 272 с.
8. Тюнков Б.К. Электронная техника предприятий торговли. – М.: КНОРУС, 2006. – 192 с.
9. Оборудование предприятий торговли и общественного питания. Полный курс. / Под ред. В.А.Гуляева. – М.: ИНФРА-М. 2002. – 543 .

10. Шепель А.Ф., Печенежская И.А., Гиссин В.И. Торговли технологическое оборудование. – М.: Приор. 2001. – 224 с.
11. Қурбонов Ж.М. Овқатланиш корхоналари жиҳозларининг эксплуатацияси. Дарслик. – Т.: «IQTISODIYOT-MOLIYA», 2011. – 376 б.
12. Каталог контрольно-кассовых машин. – М.: СПб, 2002.
13. Арустамов Э.А. Оборудование предприятий (торговли). – М.: Дашков и К⁰. 2000.
14. Арустамов Э.А., Лефанов В.А., Митрафанова Т.П. Банковское таможенное и офисное оборудование. – М.: Маркетинг. 2000.
15. Применения контрольно-кассовой техники. Серия «Налоги года». Издательский центр «МЫСЛЬ», Новосибирск, 2003.
16. Каталог отечественного оборудование для предприятий общественного питания. – М.: ТФ Диалог Плюс, 2007. – 25 с.
17. Каталог оборудования. – М.: Русский проект, 2002. – 40 с.
18. Оборудование предприятий торговли и общественного питания: Полный курс / Под ред. В.А.Гуляева. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 543
19. Основные виды и характеристика оборудования для оснащения предприятий общественного питания. – М.: Ф. Торговый Дизайн. – 2002. – 60
20. Технические характеристики технологического оборудования. Проспект. – Саратов: ОАО завода “Продмаш”, 2003. – 25 с.
21. Шепелев А.Ф., Печенежская И.А., Гиссин В.И. Торгово-технологическое оборудование. – М.: Приор, 2001. – 224 с.
22. Шеглов Н.Г. Гайворонский К.Я. Технологическое оборудование для предприятий общественного питания и торговли. – М.: Деловая литература, 2001. – 480 с.
23. В.М.Калинина. Техническое оснащение и охрана труда в предприятий общественного питания. – М.: Издательский центр “Академия”, 2003. – 420 с.

24. Н.Г.Улейский. Механическое и тепловое оборудование предприятий общественного питания. – М.: Издательский центр “Академия”, 2004ю – 360 с.
25. Б.Эшқувватов. Технологик жиҳозлар ва уларни лойиҳалаш асослари. – Т.: “Фан ва технология”, 2006. – 384 б.
26. Ж.М.Қурбонов. Технологик жиҳозларни лойиҳалаш асослари. – Самарқанд, СамКИ, 2002. – 136 б.